РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ*: В ЕВРОПІ 8 ЗЛ., ПОЗА ЕВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО. ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕДПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК V. **СІЧЕНЬ 1937 РОКУ** **ЧИСЛО 1 (49).**

Ознаки доброї літературної мови.

Бесіда.[1]

Кожний народ ділиться на багато племен, що говорять більш-менш відмінними говірками чи наріччями. Говіркова мова ніколи не може бути мовою всенаціональною, — для цього кожний народ утворює собі особливу соборну л і т е р а т у р н у мову, спільну й обов'язкову для всіх його племен, як найкраще оруддя для порозуміння між собою.

Літературна мова — це найважніша основа, що на ній зростає духово й культурно кожний народ. У духовім житті кожного народу літературна мова відіграє надзвичайно важливу ролю: літературна мова — то сила культури, а культура — сила народу. Тому зрозуміло, чому всі культурні народи ставляться до своєї літературної мови з найбільшою святістю, з найчулішою опікою.

Кожний народ пильно й безперестанно дбає, щоб його літературна мова була одна для всіх його племен, бо вона — найміцніший цемéнт для об'еднáння всіх племен ув одну свідóму націю. Тому по всіх школах світу рідна літературна мова займає перше місце серед предметів науки.

Але літературна мова буває різної якости: стара й міцна, або — молода, добре розвинена чи малорозвинена. Кожний народ дбає, щоб його мова була високорозвинена й щоб поможливості всі грамотні знали її, — чи з школи, чи з самонавчання, чи з преси.

Щоб літературна мова була добра, вона повинна бути: 1. правильна, 2. ясна, 3. чиста, 4. багата й 5. милозвучна. Ці п'ять ознак — найголовніші вимоги від доброї літературної мови, а тому розповім про кожну ознаку окремо.

1. Правильність мови.

Найперша вимога від кожної літературної мови — щоб була вона правильна, цебто щоб не суперечила вимогам граматики своєї літературної мови. Хто не знає правил граматики своєї літературної мови, той не може правильно писати й робітником пера не повинен бути.

Правильність літературної мови дуже часто порушується неправильним вживанням слів. Кожне слово нашого словника має своє самостійне значення, і ми повинні добре його знати. Плутання значення слів — дуже часте в нас явище, особливо серед тих, що української мови не знають від дитинства й училися її несистематично. Слово живе тільки в реченні, і тільки в реченні набирає собі нашого значення; в залежності від змісту речення часто вживаємо й різних слів. Напр. для підкреслення нашого недовір'я до думки вживаємо на початку по-

[1] Це окремий розділ із „Початкової граматики української літературної мови", власне її закінчення.

яснювального речення зв'язки *ніби*, а для довір'я — *що*; ось тому зовсім інший зміст у цих реченнях: Казали, *що* він приїде, та: Казали, *ніби* він приїде.

Кожний, хто хоче глибше знати свою літературну мову, конче мусить звертатися до відповідних добрих словників. Читання словника завжди приносить великі користі, а тому пильнуйте, щоб удома був у вас завжди під рукою добрий словник, і заглядайте до нього при найменшій потребі. Завжди перевірте себе, чи правильно ви розумієте значення слова.

Треба пам'ятати, що є не мало таких слів, що мають різне значення в мові літературній і місцевій, напр. галицькій, а це веде, хто того не знає, не тільки до неправильности мови, але й до її неясности. Пор. напр. слова хоч би такі: *проте* — це „однак" (а не: „тому", „через те"), *задля* — це „для" (а не: через), *перевести* — це знищити (а не: зробити), *обходити* — оминати (а не: святкувати), *сливе* — це майже (а не: чуть, мало що), *гуляти* — це: нічого не робити, спочивати, проходжуватися (а не: танцювати), *завести* — це: відвести кого куди (а не: обманити), *розірватися* — бути подертим (а не: відпочити), *рундук* — це прилавок або мала крамничка (а не ґанок чи присінок), *виповісти* — це розповісти (а не: оголосити чи відмовити), *відмовити* — це відказати (а не: проказати) і т. ін.

Словник української мови дуже багатий на найрізніші с и н о н і м и, цебто слова подібного значення, що різняться між собою тільки відтінками. Ці синоніми треба не тільки знати, але головно відчувати, — природному українцеві часто тільки чуття вказує, де якого слова вжити, пор., напр., значення слів: бала́кати (неповажно, про щобудь), говорити (про поточне життя, розповідати), бесідувати (про поважні чи святі справи). Кажемо: налий молока, але: насип борщу; дощ іде (а не: падає) і т. ін. Або такі слова ходження: іти, шве́ндяти, пле́нтатись, волочи́тись, плестись, бігти, гнати, дребену́ти, тупцяти, податись, чимчикувати і т. ін., — такі слова треба вміти вжити кожне якраз на своєму місці.

Невідповідні вирази — нерідкі в наших письменників, бо вони часто пишуть по-місцевому. Напр.: „К л а л и коновку з водою на землю", — коновку не кладуть, а ставлять. „В т в о р и в грубезну книгу" (там саме), — книгу розкривають чи розгортають. „Почвалав о т в о р е н и м и воротами", — ворота відчиняють; пор. у Шевченка: Близько хата, де дівчина ворота о д ч и н и т ь. І т. ін.

Правильність мови дуже часто порушується не тільки уживанням невідповідних слів та граматичних форм, — часто вона порушується й у складні, де занечищення мови можуть бути глибокі й уперто міцні, бо менше знані. Помилки проти складні звуться с о л е ц и з м а м и. Складню своєї мови треба глибоко знати теоретично й практично й усіма силами вистерігатися солецизмів, що звичайно занечищують самого духа нашої мови.

2. Ясність мови.

Ясність пиcа́ння — це дуже важлива вимога від кожного, хто пише. Мусимо всіма силами дбати писати так, щоб читач докладно зрозумів усе, що хочемо сказати, і щоб зрозумів так, як ми розуміємо.

Ясність мови залежить головно від двох умовин: а) від ясности й простоти нашого думання, і б) від граматичної правильности будови наших речень, — від словоладу. Треба завжди пильнувати висловлювати свої думки якнайпростіш, і вже від того наше писання стане ясніше. Ніколи не забуваймо, що написане хтось буде читати, а для нього найперша вимога від писання — щоб усе було ясне, щоб написане можна було легко розуміти без більшого напруження думки.

Щоб мова наша була ясна, не вживаймо занадто довгих речень і не накопичуймо без потреби пояснювальних речень коло основного. Треба завжди пам'ятати, що підрядно-зложене речення, особливо з декількома пояснювальними, завжди трудне до зрозуміння; речення рівнорядно-зложене далеко ясніше. Взагалі ж українська мова з самого духа свого кохається в реченнях рівнорядно-зложених (бо вона — мова паратактична),

й помітно оминає речення підрядно-зложені (мова гіпотактична, напр. старогрецька, російська й т. ін.).

Будуючи речення, завжди уважайте, щоб воно конче було ясне, цебто, щоб воно докладно передавало вашу думку, щоб воно її не скривлювало. Прогріхи супроти граматичної ясности мови найчастіш виникають від невідповідного вжиття займенників, а тому треба найпильніше дбати, щоб займенник стосувався й на письмі до того саме іменника, до якого треба. Найчастіші прогріхи такі:

1. Добре пам'ятайте, що займенник у реченні стосується тільки до останнього, до себе узгодженого найближчого іменника; порушення цього правила веде до плутатини й неясности мови. Напр. у „Волині" Уласа Самчука (І 96) читаємо: „Мати складала на грудях руки та билась кулаком по них". По чому билась мати кулаком? Граматично займенник *них* стосується тільки до найближчого іменника *руки*, цебто, ніби „билась кулаком по руках", а це нісесітниця, бо молячись б'ються кулаком у груди. Отже треба так писати: „Мати складала руки на грудях та билась кулаком по них".

Може бути й змислове чи логічне узгіднення займенника зо своїм іменником, цебто таке, коли це узгіднення занадто ясне й коли про узгіднення граматичне не думають. Але таке логічне узгіднення займенника зо своїм іменником допускається тільки в крайніх випадках, та й тут варто пояснити його в дужках. Напр. П. Куліш у своїм перекладі Євангелії за Лукою 24. 50 пише про учнів Ісусових: „І вивів їх геть аж до Віфанії, і, знявши *руки* свої, благословив *їх*". Так перекладають це місце всі перекладчики: тут узгіднення логічне: *їх* — усім ясно, що учнів, а не граматичне *руки*. Логічне узгіднення ліпше оминайте; коли ж не оминаєте, конче поясніть у дужках: „...благословив їх (учнів)".

Ось іще приклади логічного узгіднення (взагалі частого в Євангелії, за духом грецької мови) з того ж перекладу П. Куліша в Євангелії Івана. 2. 6-7: „Стояло ж там шість кам'яних водників..., рече їм Ісус" (звичайно, Ісус говорив до слуг, а не до посудин). 21. 11: „Уліз же Симон Петро та й витяг невід на землю, повен риби великої... Рече їм Ісус" (до учнів, а не до риби). Др. Яр. Левицький Ів. 19.5 перекладає: „І вийшов Ісус у терновім вінці і багряній одежі. І сказав їм: Се чоловік" (а говорив не Ісус, а Пилат).

2. В побічнім реченні замість *який, якого, якому* й т. д. звичайно вживаємо живої форми: *що, що його, що йому* і т. д. (див. завдання 436). Пильнуйте, щоб тут не вийшло неясности. Напр. М. Коцюбинський у казці „Хо" пише: „І чого жахаються? Діда Хо, *що* світ прозвав страхом? А дід цілком і не страшний". Тут для нас неясне це *що*: чи це *що він*, чи *що його;* з дальшого бачимо, що треба було написати *що його:* Діда Хо, що його світ прозвав страхом.

3. Пояснювальне беззв'язкове речення в реченні підрядно-зложенім може розпочинатися дієприслівником тільки тоді, коли воно має той сам підмет, що й речення основне, див. завдання 447-448. Дуже пильнуйте за цим, пишучи, бо вживання дієприслівникових речень при різних підметах веде до граматичної неясности мови. Напр. у Квітки-Основ'яненка („Маруся") читаємо: „Побачивши тебе учора, світ мені повернувся". При різних підметах уживайте речень тільки зв'язкових: Як я побачив тебе вчора, то світ мені повернувся. А то граматично виходить, ніби *світ* побачив і повернувся, тоді як направду побачив *я*.

Ця недокладність супроти ясности мови нерідка в наших письменників, бо вдавнину вона не вважалася за помилку. Ось іще приклади, коли пояснювальне реч. розпочинається дієприслівником, хоч має інший, ніж у основнім реченні підмет: Як стривожилось його *серце* тепер, *забачивши* високу Лаврську дзвіницю (Ів. Нечуй-Левицький). Здалека *дивлячись*, навіть *місто* не здавалось мені ділом людських рук (Леся Українка). Чи мало старі люди такого розказують, так що, *наслухавшись*, цілу ніч *дрижаки* спати не дадуть („Конотопська відьма" Квітки-Основ'яненка). *Покидаючи* вас, *серце*

моє неначе ріжеться ножем (Квітка). *Показавши* княжий знак, *сторожа* пропустила їх (бояр) у місто (І. Филипчак: „Будівничий держави“).

Скажіть, яка неясність повстає в кожному з цих речень? Переробіть ці речення й скажіть так, щоб їх пояснювальні речення були зв'язкові й починалися не дієприслівником.

4. Ясність мови вимагає, щоб іменникове пояснення не мало однакової граматичної форми з підметом, а то його можна приймати за підмета. Іменникове пояснення знахідного відмінка в чоловічім і ніякім роді однини часто має однакову форму з відмінком називним, цебто з підметом, — пильнуйте це оминати, бо буде неясність. Ось приклад: Вечір озеро цілує (Олесь), — граматично неясно, хто кого цілує, але тут підмет займає перше місце, і це допомагає ясности. Але ось у Лесі Українки темніше речення: „Важке побережне каміння зрива побережнеє море“, бо тут на перше місце поставлено іменникове пояснення, а треба було поставити підмета. Неясні граматично й оці речення: „Місяць яснесенький промінь тихесенький кинув до нас“ (Л. Українка). Там, де верби хилять віти (Олесь). Мороз розум будить (Шевченко). В однім часопису писали: „Стіл зіпсув ніж“, замість: Ніж зіпсув стола.

5. Дуже пильнуйте, коли треба вжити *свого*, а коли *його* (див. завдання 325-326). Напр. Ів. Филипчак ув оповіданні „Іванко Берладник“ (1936 р. ст. 37) пише: „Великий князь признав, що Ярослав далеко спритніший за *його* батька“. Тут мова про батька Ярославового, а не великого князя, а тому треба вжити *свого*.

6. Часом пропуск потрібного слова сильно затемнює зміст речення. Напр. у „Вічне полум'я“ О. Ржепецької 1936 р. на ст. 73 читаємо: „Марфа й Марія прикрашували барвінком блискучі голівки та кашкета Юрка“, — опущення слова *свої* перед *блискучі* накидає думку, ніби *голівки* були Юркові.

7. Правильний словолад — душа ясности мови (див. виклад 58). Ось тому пильнуйте конче дотримуватись усіх правил словоладу, цебто, щоб кожне слово в реченні було на своєму місці. Не забувайте, що інверсія, цебто відступлення від правил словоладу, позволяється тільки тоді, коли вона не затемнює нашої мови. Проти цього сильно грішать деякі поети. Так, один поет у своєму перекладі Пісні про Ігорів похід написав так: „То торкаються Бояна віщі пальці струн живучих“. За правилами словоладу (див. завдання 465) це треба сказати тільки так: „То віщі пальці Бояна торкаються струн живучих“, або з малою інверсією: „То Бояна віщі пальці струн торкаються живучих“. Словолад же автора зовсім темний і провадить до розуміння, ніби „пальці струн живучих торкаються Бояна“, а це — нісенітниця.

Взагалі, кожний член речення мусить стояти тільки на своєму місці. Один наш учений і письменник написав так: „Легенда про церкву, яка запалася після упадку козаччини під землю“. Граматично виходить, ніби „козаччина впала під землю“, тоді як автор, звичайно, хотів сказати: „Легенда про церкву, що запалася під землю після упадку козаччини“.

Другий письменник пише: „Ходив руками, наче довжелезними веслами розмахуючи“, а треба: „Ходив, розмахуючи руками, наче довжелезними веслами“. А то виходить, ніби хтось ходив руками.

(Кінець буде).

Іван Огієнко.

Етимологічний правопис на Підкарпатті.

Історичний нарис.

Частина нашого народу живе від віків на південних узбіччях Карпат, починаючи від Татр аж по джерела Тиси й Вишави. Давніми часами колонізація нашим племенем ішла далеко на південь, а також на захід, але з бігом віків область, населана українськими колоністами, звузилася наслідком віднароднення, що сталося передовсім на заході через змішання з словаками та поляками, а також

і в долішній землі за Тисою, де значна частина помадярщилася, а в Семигороді порумунщилася.

Мова тієї частини нашого народу зовсім подібна до мови галицьких лемків і бойків із стародавніми явищами в фонетиці, словозміні та словнику; чується там іще й тепер звук *ы: быкы*, і часто замість нашого *і* з *о*, *е* — *у*, *ю*: *вул*, *привюв*, або *й віл*, *привйв*. Ця південно-карпатська вітка нашого народу проявила доволі пізно своє літературне життя, що зосереджувалося в численних манастирях, і служило передовсім потребам церкви та її вірних. Сильнішого культурного життя тут не було, бо не було власних шкіл, а інтелігенцію творило закріпощене духовенство, що стояло не дуже вище від інших селян кріпаків. Тільки по заведенні церковної унії з римською церквою в половині XVII-го віку помалу підноситься просвіта духовенства, що в другій половині XVIII. в. довело наслідком студій однієї частини гр. кат. духовенства в латинських школах до латинізації й літератури, що тривала майже до половини XIX. в., до виступу А. Духновича.

Літературне життя тієї частини нашого народу почалося тільки в XVI. в., та твори літературні трьох віків мали зовсім той сам характер і форму, як на інших землях українських, бо головна форма була оповідна зо змістом релігійним та й світським (проповіді, повчення, релігійна полеміка, релігійні, студентські та історичні вірші, проби літописання), що більше, — вона була зовсім залежна від літератури Києва, Вильна та Львова. Мова цих творів була куди більш народня, як по північній стороні Карпат, бо не без впливу протестантизму та кальвінізму переписувачі перетворювали готові релігійні наші твори відповідно до своїх потреб та навіть і відповідно до свого говору, а те ставалося найбільше в Мараморощі. Переписувачі та автори не придержувались точно правил граматики Мелетія Смотрицького з р. 1619, але дозволяли собі робити відхили в духу свого говору.

В другій половині XVIII. в. реформуються василіянські манастирі, заводяться там манастирські школи, те саме робить і єпископ мукачівський Мануїл Ольшавський, закладаючи в Мукачеві р. 1744-го духовну семінарію, де почали більш учити церковнослов'янської мови з граматики Мелетія Смотрицького, або перерібок із неї то місцевого василіянина Арсенія Коцака, або сербина Мразовича. Року 1830-го видав Лучкай коротку граматику церковнослов'янську, а побіч того й указав на форми живої місцевої мови передовсім околиці Мукачева, але в творах своїх придержувався мови латинської або церковнослов'янської. Але й за цієї латинської доби традиція народньої мови не вмирала, як те можна бачити на віршах Довговича з років 1808-30, а з хвилею повстання нового культурного життя по р. 1848. зумів А. Духнович знайти компроміса між мовою народньою й церковнослов'янською, сходячись у цім із тими мовними тенденціями, що витворилися в Галичині зараз по 1848. році. Духнович, що жив на області говорів лемківських і досить пословаччених, не міг погодитися з ідеєю народньої мови на 100%, — бо її не знав.

Саме в тім часі вже виростало своє народнє шкільництво, правда при церквах, що тривало аж до р. 1919-го, а школи державні були по селах тільки мадярські, до яких ходили передовсім жиди. І в тих то школах церква лишила свою печатку, хитаючися в компромісах між мовою живою та „слов'яноруською". По роках 1850-тих за прикладом Галичини скріплюються течії русофільські: свящ. Іван Раковський видає граматику А. Духновича проти його волі по формах граматик великоруських, потім р. 1867-го видав той сам Раковський свою граматику по-мадярському по формах великоруських, а також і К. Сабов (1863). Що це не відбивалося корисно на народнім шкільництві — в середніх школах тільки деякі предмети вчили в мові „руській", цебто слов'яноруській до часів дуалізму австро-угорського (1868 р.) — бачимо з двох фактів. Свящ. Теодосій Злоцький зладив граматику на чисто народній мові, опертій на говорах мараморських, що мала вийти в р. 1883, —

її рукопис по-мадярському знаходиться в бібліотеці НТШ у Львові, — але з невідомих причин вона не вийшла. Злоцький перший ужив того правопису, що був уживаний тоді в Галичині, цебто етимологічного за граматикою Партицького та Осадци. Одночасно й мадярське міністерство шкільництва почало само видавати шкільні книжки, редакцію яких доручено проф. Ласловові Чопею. Він прийняв також принцип етимологічний, але зо значними змінами в дусі своє рідної фонетики, а ще при цім у підручники вводив багато мадярських слів, викликав серед духовенства відпір та цілу акцію скомпромітував.

Року 1890-го свящ. Євмен Сабов видає знову компромісову граматику „слов'янорусьску", а замінює її маленька граматика А. Волошина з р. 1898, в яку заводить знову форми більш народні, а р. 1907-го видає Волошин практичну граматику нашої мови по-мадярському, де оперся зовсім на системі Максимовича з дашками над ô ê, де вони вимовляються як і, йдучи слідами давніших граматик галицьких. В шкільних підручниках цього правопису однак не придержувався точно, бо цього не дозволяла церковна влада.

Радикальніші зміни переводить того самого часу д-р Гіядор Стрипський, урядник шкільного інспекторату в Сиготі, що студіював університет у Львові і то на сторінках часопису „Наука", що редагував Н. Волошин. Його реформа полягала на писанні і замість ѣ, але лишав те ѣ, де воно м'якшило попередній приголосний або =ї: вітер, але лѣто. Ще дальші зміни поробив він в р. 1919-м.

Такий то правописний стан застають у наших земляків за Карпатами події по 1918-м році. Ледве вже хтонебудь думав про своє шкільництво, про свою пресу. Одинокий А. Волошин держав народній прапор у своїх руках, але й він мусів похилитися супротив воєнної хуртовини, бо мадярська влада завела вкінці мадярську латинську азбуку передовсім для шкіл, а хотіла це зробити і з богослужебними книгами, та на рішучий спротив духовенства перед папським нунцієм у Відні — куди їздив кан. Шуба з протестом, тільки тайкома, — влада відступила від цього плану (против цього поставився також і мадярський славіст проф. Асбот).

Доба визволення в р. 1919 поставила малу купку інтелігенції перед тяжкі завдання. Створено мировим договором автономну країну — Підкарпатську Русь із широкими правами культурними. Акт добровільного прилучення трьох „Народніх Руських Рад" з 8. мая 1919 був зроблений без журби за правопис, виповіджено тільки засаду народньої мови, що й прийнято до Генерального Статуту Підкарпатської Руси.

Організацію шкільництва почато тільки в листопаді 1919-го року, а доручено її шкільному інспекторові народніх шкіл з Чех Осипові Пешкові, що сам іще не знав мови нашого населення, а був уже поставлений перед деякі доконані факти. Скоро за чеським військом зайшли сюди деякі галицькі лемки з А. Гагатком, що був суплентом гімназії у Львові. Під його впливом А. Волошин пише й видає шкільну граматику для народніх шкіл: „Методическая грамматика русскаго языка" (1919), в якій оперся на правопис великоруський, а також на таку ж граматичну термінологію. Але коли наслідком православної агітації відносини з Гагатком попсувалися, А. Волошин почав відступати від неправильного кроку. Тимчасом померлий уже тепер Пешек, що стояв на чолі так званого Шкільного Реферату, запитав Міністерство Шкільництва, якою мовою має йти навчання в школах не тільки народніх, але також фахових та середніх. Міністерство шкільництва звернулося за порадою до Чеської Академії Наук у Празі, а ця видала своє відоме рішення, що мова південно-карпатських русинів є мова українська (в чеській термінології малоруська), а найближче стоїть до мови галицьких українців. Але з огляду на консервативність інтелігенції допоручає завести в школах тимчасом правопис галицький етимологічний. На основі цієї заяви Чеської Академії Наук видало Міністерство шкільництва дня 20. грудня 1919 напрямні в справі мови навчання в школах. Рішення Чеської Ака-

демії Наук мало ще одну напрямну, а то щоб якийсь філолог, обізнаний з тамошньою мовою, повів справу мови в згаданім дусі.

Доля, а може випадок, рішив так, що цим філологом став я, і на візвання О. Пешка я став в Ужгороді вже дня 19. грудня 1919. р., а з 15. січня почав я урядувати в Шкільнім Рефераті, як язиковий референт, що його функція обмежувалася на заводженні термінології „руської“ не тільки для шкільної адміністрації, але й для інших ресортів, а також доручено мені редакцію дитячого часопису „Віночок“ та вчительського „Учитель“.

Вже в самих початках моєї діяльности стрінувся я з відпором згаданих галицьких лемків, що вже в тім часі мали свій часопис „Русская Земля“. Не було тижня, щоб мене в грубий спосіб не нападено й не інтриговано против мене у влади, а я, по шістьох тижнях праці серед таких відносин, поставив ультіматум, що серед таких відносин далі працювати не буду. По пораді з тодішнім адміністратором цивільної влади (тоді ще була друга воєнна) д-р. Брейхою, що схилявся в бік Ґагатка, мене далі лишено й висловлено довір'я. Але бій не спинявся. Покійний Пешек сам об'їздив шкільні округи, скликав конференції вчителів та населення й там запитував, якої мови хотять. Всі заявляли, що с в о є ї. На цім сходив рік 1920-тий. В р. 1921. ставало актуальним питання правопису та граматики для середніх та горожанських шкіл. Граматика Волошина призначена була для шкіл народніх, і не вистачала для шкіл вищого типу. Підготовлювано читанки для шкіл середніх та горожанських, для яких редакції був покликаний до Шкільного Референту проф. В. Б и р ч а к. Вже тоді запримічено, що вчительство, якого число було доволі мале, не знає ані того правопису, який дотепер там панував, а діти пишуть зовсім фонетично. Скликувано наради для устійнення правописних правил, а навіть спільну конференцію вже тоді поділених двох таборів: народнього та русофільського.

Шкільна практика вже тоді доказувала, що дітям треба дати легший правопис, ніж дотепер був. За точку виходу взято традицію Стрипського, що за його системою зладив чеський філолог Ярослав К о н о п а с е к Букваря, по нім видавав уже Михайло Б р а щ а й к о „Руську Ниву“, а мені доручено зложити за цією системою й граматику, що я й зробив. Але шеф Шкільного Реферату О. Пешек рішив цю справу передати перед форум учительства, тоді новоповсталого Учительського Товариства, чи його Головній Раді, що складалася щось із 20-ти делегатів. Тимчасом на засідання появилося значне число розагітованого вчительства з околиць Мукачева, а що більш — появився, як на закликання, автор цієї системи правопису д-р Гіядор С т р и п с ь к и й із Пешту (він не хотів остатись на службі своєму народові) і, при протесті згаданих зборів, він сам заявився против своєї правописної системи.

Супротив такого несподіваного результату вчительських зборів поставлене було питання, чи рятувати м о в у народню, чи ф о р м у — п р а в о п и с. Всі розумні казали, що м о в у, а не правопис. Рішено тому держатися авторитетних вказівок Чеської Академії Наук, задержати покищо з незначними змінами етимологічний галицький правопис проф. Омеляна Огоновського, і цим правописом вийшла моя перша „Граматика руского языка для молодших кляс школ середних и горожанських“, Мукачево 1922, якої вже появилося й третє значно розширене видання. За тим пішов також і А. Волошин, що цією системою видав в р. 1923 нову граматику методичну, а потім і практичну (1926).

Тепер ці граматики стають анахронізмом, бо життя пішло іншою дорогою. Виховалося нове покоління, що пізнало нашу літературу й легкість нашого правопису, всі народні часописи видаються фонетичним українським правописом і мовою, — етимологічним правописом тільки шкільні книжки. Тепер саме йде боротьба за введення фонетичного правопису й для шкіл.[1] Очевидно, разом із ним прийде до нас і загальна літературна мова.

Ужгород. Іван П а н ь к е в и ч.

[1] Ці рядки уважав я за потрібне оголосити друком, бо багато невідучих закидують мені, що я саме не завів українського фонетичного правопису.

Складня української мови.

Основні члени речення.

1. Підмет.

Основна частина речення, що визначає дієву особу, зветься підметом: Ніжна конвалія очі розкрила, Олесь. Підмет — це сам діяч, або носій дії чи ознаки, висловленої в присудку. Цей діяч може бути правдивим діячем, але може бути й діячем прихованим, фіктивним, напр.: Земля копається заступом, — тут підмет *земля*, а об'єкт — *заступом*.

Кожна наша думка, щоб бути справді закінченою, мусить конче зв'язатися з певним місцем у просторі, без чого сама думка булаб нереальна, а її словесна форма — речення — ненормальна. Орієнтаційним пунктом являється тут особа розмовника, цебто *я*. Світ великий і різнородний, — кожна закінчена думка конче вибирає собі один пункт, одну крапку в цім світі, чим і зазначується місце в цілому просторі. Назва тієї особи чи речі, що займає це місце в просторі, і є підмет нашого словесного речення.

Присудок-дієслово свою дію реально виявляє в підметі. Через те ж, що підмет — це назва діяча чи виконавця того, що зазначено в присудку, підмет може бути висловлений тільки йменником, а до того — тільки відмінком назовним, як втілена дієслівна особа. Таким чином підмет із самої істоти своєї субстантивний, іменниковий. Висловлюючись назовним відмінком, підмет звичайно й відповідає на питання *хто? що?* й визначає виконавця дії чи носія стану, висловлених присудком.

Термін підмет — застарілий і тепер зовсім невдалий. Латинський термін subjectum сливе всі слов'яни зрозуміли як sub + jacio, цебто: підкидати, або по-давньому „підметати" (метати — це кидати, пор. меткий), чому слово subjectum і переклали на слово „підмет", напр.: польське podmiot, чеське podmět, сербське по̏дмет, словінське podmét, українське так само підмет. Самі тільки болгари зрозуміли subjectum як sub + jaceo (під — лежати) й переклали його „подлежаще", а від болгар запозичили й росіяни — „подлежащее".

В „Месії Праведнім", Київ, 1669 р. Іоаникія Галятовського на л. 99 знаходимо: „суб'єктумъ — подмѣтъ албо подлога", а це свідчить, що це старий у нас термін.

В глибоку давнину саме особове дієслово було повним закінченим реченням, бо тоді особове закінчення дієслова, цебто його суфікс виразно відчувалося за займенника; таке речення (з одного дієслова) було двочленним, — складалося з підмета (суфікса) й присудка — дієслівного пня. Таким чином у ту глибоку давнину кожне особове дієслово вже мало при собі готового підмета: любл҄ѭ amo — це було „я люблю", любиши, amas — ти любиш, любитъ, amat — він любить. Коли був тут іще називний відмінок іменника, то він сприймався за прикладку, за апозицію до підмета третьої особи. Основним і природним підметом при першій особі дієслова була особа розмовника, *я*, *ми*, при другій — слухач, *ти, ви*, а при третій — ті, що про них мова, *він*, *вони*. З бігом часу значення дієслівного закінчення затиралося все більш та більш, а тому сильніш відчувалася потреба самостійного підмету. Значення дієслівного суфіксу в третій особі помалу переходило на апозицію, чому вона вкінці й стала за підмета.

Ще й тепер особове дієслово, особливо особи першої та другої, сприймаємо за закінчене ціле, чому підмет при ньому видається ніби повторенням, давньою апозицією. Форма *читаю* — закінчене речення, двочленне психологічно; в реченні: *Брат читає* ще відчувається деяка апозиційність слова *брат* при *він читає*.

Ця історія повстання нашого підмета глибше вказує на ролю й природу його в реченні, — він звичайно вияснює якусь (звичайно третю особу) дієслівного присудка. Це синтаксичне значення дієслівного суфікса глибше висвітлив був іще Fr. Kern у цікавій своїй праці: Die deutsche Satzlehre, 1883 р., пропонуючи приймати за правдивого підмета тільки дієслівний суфікс, а наш підмет — це слово, що ближче пояснює цього підмета, це тільки його слівна форма, Subjektswort. При такім погляді на підмета

головне слово речення — присудок, а підмет — тільки пояснювальний член до нього. Цю Кернову науку пробував був пересадити на російський, взагалі слов'янський, грунт В. Андреєв, а особливо Е. Будде в цікавій праці своїй: „Къ ученію о синтаксисѣ простого предложенія“ 1894 р., але без більших успіхів, бо ж значення дієслівних суфіксів у нас затерлося вже так сильно, що годі їх воскресити.

Звичайно граматичний підмет, як і присудок, із відносними до них словами, відповідають психологічним і логічним суб'єктові й предикатові, а через це окреслення головних членів речення буває різне, — то з погляду психологічно-логічного, то з погляду формально-граматичного; правда, це останнє в працях мовознавців досить рідке, бо взагалі в складні панують іще й тепер поплутані психологічно-логічно-граматичні окреслення. Особливо велика плутанина синтаксичних окреслень панує в нашій шкільній граматиці[1].

В школах часто окреслюють підмета так: підметом зветься те, про що говориться в реченні. Уже Потебня („Изъ записокъ“ I 66) так висміяв це окреслення, показавши його нестійність. „Окреслення підмета, як того, про що говориться, мало б рацію тільки як покликання на друге окреслення, а власне того, що ми умовились розуміти під тим, про що говориться. Що ототожнювання підмету, як відмінка називного, і „того, про що говориться“, зовсім умовне й своєвільне, про це може довести, як давно відомо, кожна розумна й ще не перешколена дитина. Ось розмова. „Не турбуйтеся про завтрашній день“, — про що тут говориться? „Про завтрашній день“... Ні, не те! Який головний предмет цього речення? — Щоб ми не турбувались... Ні, предмет, що про нього тут говориться, це *ви*, друга особа... — „Але ж про нас тут нічого не говориться“...

Треба твердо пам'ятати, що підмета знаходимо в реченні тільки як формальну граматичну форму, а саме — це називний відмінок іменника, що в'яжеться в роді й числі зо своїм присудком: Сестра ходила, Се́стри ходили.

Що́ в реченні головне й панівне — підмет чи присудок, вирішується в науці не однаково. Спочатку панувала думка, що найголовніший член речення — це підмет, що він фундамент і осередок речення, але Потебня й Овсянико-Куликовський глибоко доводили, що головно слово — присудок, і власне на такім твердженні Потебня будував цілу свою систему речення. Академик Ол. Шахматов у своїй Складні 1925 р. вертається знову до попередньої думки, й скрізь твердить, що підмет — головний член речення, а присудок — підлеглий йому, і цю думку Шахматов проводить у цілій своїй праці (пор. I 5. 13. 118. 145 і ін.). Те саме твердить і Brugmann у своїй Kurze Vergl. Gramm. 626. Потебня в своїх працях грунтувався головно на історії речення, а вона йому показувала сильний розвиток присудковости; навпаки, Шахматов твердить (I 74. 150), що в складні до історії не завжди треба вдаватися, бо найперше треба аналізувати сучасну форму мови; Шахматов стає головно на психологічний погляд, а він і диктував йому, що головний член речення — то підмет, як суб'єкт психологічний і логічний. Думаю, що протилежні ці погляди можна примирити на тому, що обидва члени — підмет і присудок — о с н о в н і й логічно незалежні члени, бож підмет може бути тільки до присудка, як і присудок — до підмета; обидва члени окремо не існують, і набирають сили й значення тільки один при одному, тільки в двочленнім реченні. Через це питання, який саме член головніший, уважаю за неістотне.

Підмет і присудок логічно й граматично міцно з собою з'єднується, чому між ними не може бути в двочленнім реченні ані сполучника, ані знака розділового. Але ще Ол. Потебня („Изъ записокъ“ I-II 194) звертав увагу на дуже цікаву рису української живої мови, — уживання частки навіть поміж підметом та присудком. Напр. у Квітки: А той дідусь *та* був собі каліка. Матвій Шпонь *та* продав сіль. Твій дідусь *та* винен був 50 рублів. Щоб який паробок *та* посмів би її заняти! Кажуть, що його хазяїн *та* хоче його в прийми взяти. Старий Дрот *та* просватав свою дочку. Пан сотник *та* буде розумніший мене. С. Черкасенко („Дон Хуан“ 1930 р.):

[1] Див. про це Н. Грунскій: Очерки по исторіи разработки синтаксиса, 1911 р. I 136-137, тут і література.

Білий плащ *та* виваляв в пісок 13. Демчук (Верболози, 1928 р.): Раптом Олександер *і* узяв Зінину руку 181. Така частка поміж підметом і його присудком часта в піснях, колядках, а особливо в мові оповідній, — у казках. Треба тільки мати на увазі, що це *та* в жодному разі не сполучник, як твердив Потебня, — це т. зв. частка чи виявник, що вживається для підсилення того слова, що при ньому стоїть; вона прикрашує нашу мову й цуратися її не слід.

Часткою поміж підметом та присудком звичайно буває в нас *та*. Ось іще приклади з пісень Київщини (м. Брусилів): Ой вийду я *ти* на гороньку, а в долині *та* трава поросла. Іванова мати *та* по вулиці ходить... Сусідоньки, *та* ходіть ви до мене. А брат *та й* каже. Закурила *та* дівчина *та* козаку люльку. У Метлинського: Купалося та два голубоньки 13, Пило воду та два соколи 127. Сучасні письменники безпідставно не часто вживають цього *та*.

Звичайно, з самої істоти своєї йменниковий підмет може замінювати тільки третю особу, а не першу й другу; коли ж за підмета править особа перша (розмовник) чи друга (слухач), то він висловлюється тільки займенником *я, ти, ми, ви,* вжитим або опущеним.

Крім іменника, підмет може бути висловлений і кожною іншою частиною мови, але такою, що ми її конче сприймаємо за йменника в назовному відмінку, цебто субстантуємо її.

Так, дуже часто підмет може бути висловлений п р и к м е т н и к о м, звичайно, тільки в назовному відмінкові. Справа в тому, що в нашій мові маємо дуже багато з'іменникованих прикметників, цебто таких, що вже здавна правлять за йменники; ось такі прикметники зовсім вільно можуть бути за підмета, напр.: С и т и й голодного не розуміє. У Шевченка: Обіцявся чорнобривий вернутися. Недобра їх розносила. С и т и й не виоре на дні моря поля. Не грає б е з к р а є, Кониський. Н е в і р н и й гірше турка.

З а й м е н н и к, заступаючи собою йменника, вже з самої природи своєї може висловлювати підмета. За підмета правлять усі групи займенників, але конче з'іменниковані: Мовчки струни на бандурі *я* перебираю, Куліш. М и для борні живемо, Грінч. Тепер н і х т о нас утішати не буде співом чарівним, Сам. У с е змінливе щезло геть, Фр. У Шевченка: Х т о спитає, С а м а вчила, В о н а любить і т. ін.

Підмет може бути висловлений займенником 1-ої чи 2-ої особи і при особовім дієслові: *я, ти, ми, ви,* але про них треба розповісти докладніш. У давніх мовах, напр. у мові санскритській, грецькій, латинській, готській дієсло́ва першої чи другої особи звичайно вживається без відповідного особового займенника, бо він був тут непотрібний, — його замінює дієслівний суфікс, що вдавнину сильніш відчувався, як заступник особи. Те саме бачимо й у мові давньоцерковнослов'янській, а також у давній українській мові: при дієсловах 1-ої та 2-ої особи обох чисел усіх часів звичайно особового займенника не ставили, бо за нього правив дієслівний суфікс, цебто: *пишу, пишеши, пишемо, пишете* сприймалося як наше сучасне: я пишу, ти пишеш, ми пишемо, ви пишете. Ось через це такі речення, як *пишу, сидиш, стоїмо, підете* треба вважати за повні одночленні речення, а для їх зрозуміння зовсім непотрібно особового займенника, чому його Потебня навіть не уважав за підмета.

Цей первісний стан із бігом часу сильно змінився, бо, напр. европейські мови, напр. німецька чи французька, стали вживати дієслова 1-ої й 2-ої особи тільки з відповідними особовими займенниками. Так само і в нашій мові особовий займенник при дієсловах 1-ої й 2-ої особи став появлятися все більш та більш, а тепер він вільно вживається як у мові живій, так і літературній: Шевченко: Ні хвали, ані ганьби я не сплітаю 465, І ти осталася одна на березі, і ти дивилась, і ти слова його прийняла 516-517. Стар.: З тобою давно ми працюєм на полі. Олесь: Не губіть ви останньої слави. Але ще й досі без'іменникові форми чи не частіші за особові. Цікаво, що більша архаїчність західньоукраїнських говірок виявляється й тут часті-

шим уживанням дієслів без займенників; правда, в мові галицьких письменників це явище можна пояснити й польським впливом, бо в мові польській дійсно дієсловá ще сильно відчуваються — особливо при першій і другій особі — за самостійні речення, що не потребують для своєї ясности окремого займенника (пор. Łoś: Stosunek zdania 199).

Повстання займенникових форм із форм беззайменникових (пишу > я пишу́) можна пояснити втратою дієслова *бити* (*бути*) при формах минулого часу: давні *любилъ єсмь*, *любилъ єси*, по втраті *єсмь*, *єси*, збіглися в одній формі *любилъ*, *любив*, а це вимагало розрізнення їх особово, чому й повстали нові форми: *я* любив, *ти* любив; ці нові форми минулого часу потягли за собою й форми часу теперішнього та будучого (пор. Шахматов: Синтаксис І 48). Цим пояснюється ще й те, чому в часі минулім особовий займенник частіш не опускається.

Можна вказати деякі випадки, коли особового займенника частіш не ставимо, напр. при дієслові теперішнього та будучого часу, особливо в приказках, приповідках, загадках, коротких приказах і т. ін., або коли в попереднім реченні особовий займенник уже був названий: Що посієш, те й пожнеш, Не показуй людям сльози, терпи до загину, Шевченко.

Цікаво, що коли присудка висловлено не дієсловом, а йменником чи прикметником, то особовий займенник — підмет не опускається: Ми восени такі похожі хоч капельку на образ Божий, Шевченко 465.

Також при протиставленні, коли на особовий займенник падає логічний наголос, конче вживаємо його, що бачимо по всіх давніх мовах, а також у мові староцерковнослов'янській; те саме маємо в своїй мові й тепер: Ти́ будеш сіно класти, а я́ буду воли пасти, Метл. 3.

Ставлення чи не ставлення особового займенника при дієсловах 1-ої й 2-ої особи в нашій мові тепер зовсім вільне, що почасти залежить і від стилістичної звички письменника. Напр. у Шевченка маємо: Якось-то йду я уночі понад Невою, та йдучи міркую сам таки з собою... Отак то я собі гарненько думав, і не бачу... Я схаменувся, осінивсь святим хрестом і тричі плюнув 576. Ледве встала, поклонилась, вийшла мовчки з хати 18. Де ти в світі подінешся? 15. А ти ж присягався 28. Дивись, — я не плачу 28.

При способі приказовім особового займенника 1-ої чи 2-ої особи звичайно не буває, що бачимо і в мовах західньоевропейських. Такі вирази, як *сиди! ходім!* це повні одночленні речення, що не потребують іще окремого підмету, бо в них він зіллявся з присудком. Ось чому препозитивні *ти*, *ви*, *ми* при дієслові приказового способу деякі вчені (Шахматов: Синтаксис І 154) схильні вважати навіть за кличне слово: Ти йди працювати!

Таким чином, як бачимо, особовий займенник 1-ої й 2-ої особи своєю істотою малопотрібний при своєму дієслові, чому підмета, що висловлений цим займенником, Шахматов зве „служебним" (Синтаксис І 150. 155), бо він не висловлює нічого нового й присудок може легко обійтися й без нього. Треба мати тільки на увазі, що в мові українській цей займенниковий підмет — річ звичайна й дуже часта.

Третя особа дієслова вже міцно зв'язана зо своїм іменником, чому при таких дієсловах маємо звичайно йменника, а *він*, *вона*, *воно*, *вони*, вживаються, як його заступники, коли в попереднім реченні цей іменник був згаданий.

Українська мова, як мова слов'янська, щодо вживання підмету, різко відрізняється від таких мов, як, скажемо, мова грецька. В грецькій мові бачимо цікаву стилістичну звичку, а саме: не повторення головного підмета, коли він той сам. Так, скажемо, в грецькій Євангелії дуже часто не маємо підмети „Ісус" там, де він потрібний, що нерідко веде до непорозумінь, бо скрізь маємо тільки саме дієслово з прихованим у нім займенниковим підметом. У церковнослов'янських пам'ятках, дослівно перекладених із мови грецької, маємо те саме: головний підмет часто не повторюється. Так, у великім Житті св. Костянтина головний підмет „Костянтин" ужитий

всього декілька разів, а це веде до явних непорозумінь, а то й помилок. Ця ж звичка взагалі не рідка в давніх церковнослов'янських пам'ятках, чого українська мова, звичайно, зовсім не знає, — у нас кожне речення мусить мати свій ясний іменниковий підмет, якого замінювати займенником можна тільки тоді, коли це не порушує ясности речення. У всякому разі, відсутність головного підмета (іменникового) в декількох підряд реченнях відразу дає в нас неясність думки.

Українська сучасна мова, щодо вживання займенникового підмету, сильно вирізнюється серед усіх слов'янських мова, — вона його вживає при дієсловіприсудку значно частіш, як інші слов'янські чи европейські мови. Скажемо, при перекладі Євангелії з грецької мови на мови слов'янські, напр. чеську, словацьку, польську й ін. грецький присудок-дієслово перекладають так само просто дієсловом (доходить до того, що доданий займенниковий підмет друкують навіть курсивом, щоб показати, що того в оригіналі нема), чого в українській мові робити не завжди можна, — тут частіш вільно вживаємо займенникового підмета.

В українській мові дуже часто вживається займенника *воно* плеонастично, як мало окресленого підмета: Щоб воно й сталося, як би батько не наспіли. Таке значення має й *щось*. Про *воно* див. далі.

В українській мові, як і в інших, напр. у сербській, російській, білоруській, нерідко буває т. зв. плеонастичний підмет. Форма ця складається так, що до іменникового підмета додається ще підмет займенниковий, через що перший стає ніби зовсім самостійний. Такі плеонастичні займенникові підмети часті в оповідній народній мові; не рідко користаються ним, як добрим стилістичним засобом, і письменники. Напр. у Квітки: Захарій, як не вмів хитрувати, він і розказав усе; Ваші таки піддані, замість того, щоб її поважати, вони будуть покріпати. Ой синяя ожинонька, вона льону не пов'яже, ой чужая чужинонька, вона правдоньки не скаже, Метл. 60.[1]

[1] А. Потебня: Изъ записок 201-203.

Коли за підмета править вказівний займенник при йменниковому присудкові, то цей займенник завжди в середнім роді однини: *то*, *це* чи *се*, напр. у Шевченка: Се не мара, моя се мати і сестра, моя се відьма 277, Се я, се ж молодість моя 462. Те саме було і вдавнину: Се юсть кръвь моꙗ Супр. Рук. 419,[18] хоч у старій мові цей займенник часом міг узгоднюватися зо своїм присудком у роді: Си юсть кръвь моꙗ ib. 419[20]. В сучасній літературній мові сполучник *є* в цій формі завжди опускається. Таким чином маємо тут неузгодження підмета зо своїм присудком:[1] Це моя жінка, Це мої брати.

Числівник частенько може бути за підмета, але вживаючись тут як іменник: Семеро одного не ждуть. Звичайно по числівнику або кількісному прислівнику маємо ще родовий відмінок, що зо своїм словом творить неподільну цілість — підмета. Скільки їх впало за рідну країну, Граб. Сорок їх сидить у башті, Кул. Чимало літ перевернулось, води чимало утекло, Шевч. Докладніш про це див. далі в 2 розділі — про числівникового підмета.

Дієйменник повстав у глибокій давнині з іменника, з форми місцевого чи давального відмінку; набравши собі дієслівних ознак, дієйменник проте не втратив своїх зв'язків із іменником, чому й легко може правити за підмета, цебто бути ніби назовним відмінком. Ці форми дуже часті в нашій мові й ми їх легко сприймаємо за підмета. Напр. у Шевченка: Тяжко з ними жити, Ні з ким буде поплакати, А плакати — сором, Тяжко матір покидати у безверхій хаті, Тяжко жити з ворогами. Добре там йому лежати, Грінч. Тяжко віку доживати під вагою самотини, Вор. Як хороше, як весело на білім світі жить, Гліб. Дуже недобре діло брехати, Квітка. Мріяти — це дурниця, Підмогильний.

Правда, деякі вчені твердять, ніби дієйменник не може зазначати граматичного підмета. Так, Е. Будде (Основы

[1] Докладно про це розповідає А. Шахматов: Синтаксис I 138-140, II 88.

синтаксиса, Казань, 1912 р. ст. 12) пише, що „форма дієйменника не може граматично рівнятися формі називного відмінка, цебто не може бути підметом, бо для сучасного розуміння „читати" й „читання", „писати" й „письмо" чи „писання" і т. ін. не однакові не тільки по формі, але й значенням; справді „писати листа цікаво" зовсім не визначає: „писання листа цікаве". Словосполучення з дієйменником Будде зве неграматичними.[1]

Кожна інша частина мови, коли її вживається, як іменника, цебто з'іменникована, може правити за підмета (ніякого роду) й приймати свого атрибута. Напр.: *В* змінюється на *у*. *І* — сполучник. *Ой!* пронеслося в кімнаті. Обридло мені твоє *зараз*. Кругом чулося *ха-ха-ха*! А то й окреме речення може бути підметом, навіть із своїм атрибутом: Твоє „буду вчитися" щось не справдилось. Уславлене „якось буде" дуже нам шкодить. Черкасенкова „Казка старого млина" довго не сходила зо сцени. Безформенний підмет звичайно приймаємо за середній рід.

Далі розповім іще в інших розділах про підмета в відмінку кличнім, про згоду підмета з присудком, про числівникового підмета і т. д.

[1] Про дієйменниковий підмет див. Т. В. Докучаевъ у „Педагогическій Сборникъ" 1891 р. т. II кн. 3 ст. 286-287, 290-295, М. Тростниковъ „Пед. Сб." 1903 р. т. III кн. 12 ст. 515-518, Брандовскій „Пед. Сб." 1904 р. т. II кн. 6 ст. 545-546, М. Тростниковъ, „Пед. Сб." 1905 р. кн. 7 ст. 10-11. Пешковский: Русск. синтаксис в научном освещении. ст. 238-239, 320.

Література.[1] А. Потебня. „Изъ записокъ" I-II 63-99. 194, 531 III 58, 101, 446-456. — Д. Овсянико-Куликовскій 54-55, 125-6, 175-187. — Є. Тимченко: Номінатив ст, 1-7. А. Шахматов: Складня I 4. 5. 12-13. 15. 30. 48-49. 118. 119-121. 138-140. 147-156. Андерсенъ Э.: Къ вопросу о безличномъ предложеніи, „РФВ" 1895 р. т. 34 кн. 3 ст. 147-149 (про 1 і 2 ос. дієслів). В. В. Зѣньковскій: Къ вопросу о функціи сказуемаго, 1908 р., ст. 6, 8, 15-16, 20, 43. Н. К. Грунскій: Очерки по исторіи разработки синтаксиса, 1911 р. т. I 22-23, 136-137, т. II 46-47, 113, 116-117, 204. V. Mathesius: Pronomenální podmět v hovorové češtině, „Slovanský Sborník" 1923, 118-121. F. Oberpfalcer: Jazykozpyt 162-174. Е. Будде: Къ ученію о синтаксисѣ простого предложенія 213-216. Jan Łoś: Stosunek zdania do innych typów morfologicznych, 1910 р., ст. 198-199, 209-224, 227-228, 234. Е. Будде: Основы синтаксиса, 1910, ст. 20 і др.; Казань, 1912 р. ст. 10-11, 23-28. Є. Карскій: Бѣлоруссы 1912, т. II ч. 3 ст. 21-61, 68-69. М. А. Тростниковъ: „Педаг. Сборн." 1903 р. кн. 12 т. III ст. 500, 502, 510, дієйменник у реченні 515-518, 1905 р. кн. 7 ст. 9-10. Д. Н. Кудрявскій: Введеніе въ языкознаніе, 1913 р. ст. 109-110. А. Пешковский: Синтаксис в научном освещении, 1928 р. ст. 102-103, 215-239, 278, 320, 325, 328-9, 464-7, 500-505. С. Браиловскій: Подлежащее, „Педаг. Сборн." 1904 р. т. II кн. 6 ст. 543-6, дієйменник у реченні 545-6. Т. В. Докучаевъ: Про дієйменника в ролі підмета, „Пед. Сборн." 1891 р. т. II кн. 3 ст. 286-7, 290-5. Е. Истрина: Синтаксические явления Синод. списку Новгор. летоп., 1923 р., ст. 33-44, 59-63. Е. Карскій: Из синт. наблюдений над яз. Лавр. списка лет., 1928 р., ст. 15-16. В. Класовскій: Нерѣшенные вопросы въ грамматикѣ, Спб. 1870 р., ч. I: Логикограмматическій вопросъ о подлежащемъ, ст. 1-44. St. Szober: Formy podmiotu i orzeczenia w zdaniach z podmiotem logicznem, określanem przydawką liczebnikową. „Sprawozdanie T-wa Nauk.", Варшава, 1928, XXI. 24 — sq.

[1] Повні назви синтаксичних праць див. у І ч. цієї праці: „Вступ до вивчення складні".

Іван Огієнко.

Небезпека рідній мові.

Творімо соборну літературну мову!

Як дарунок неба, прийшла нам сама собою предивна річ: українці з усіх частин світу без сварок і суперечок пристали на соборну мову літературну, з базою великоукраїнською! Коли взяти на увагу нашу питоменну вдачу та відомі приклади жорстокої мовної боротьби в народів, що — не як ми — здібні на творчий компроміс в інтересах загального добра, то вказаний факт — більший за чудо. Тож, як би мусили ми оберігати це, одне з найбільших придбань із доби нашого останнього „народнього зриву"!...

Мусили б...

А тим часом, коли ще перед 5-6 роками літературна мова в наших різноземних виданнях (також — і в періодиці) показувала ознаки стихійного потягу до зближення всіх діялектів і говірок, — то тепер знову бачимо по українських ви-

даннях із різних земель сміливий поворот до партикуляризму, аж до загумінкового „патріотизму“, опертого на двох, непоборних жодною філологією, аргументах: „А в нас так говорять“!, або: „Я ніколи такого не чувала“!

Цей небезпечний рецедив локальної зарозумілости, при кількісному розрості українських друків, обіцяє реставрувати повалених уже раз кумірів, викликати виснаджуючу мовну „прю“ й канонізувати застарілі та заосталі мовні форми, противні духові нашої соборної мови. Це ж страшить особливо тим, що силові лінії такого ретроградного руху намагаються повернути все на ті старі шляхи, що ними шкутильгало наше довговікове рабство та заслужено оспівана „самоотверженность“ у наподоблюванні того, хто тепер наш пан. Тобто в нашу (переважно) періодику все виразніш знову просмоктуються (на жаль — не тільки мовні!) малоросійство й малопольськість. А поруч із тим розростається й мовна денатуралізація наших людей, розпорошених по чужих державах. Американізми, германізми, мадяризми, румунізми, чехізми, а незабаром, мабуть, і манджуризми, нечувані в нас за часів передвоєнних, тепер бадьоро випинаються на денний порядок.

А що більш вростає в наш грунт отого чужого коріння, то меншає доосереднє тяжіння всіх мовних партикулярних відмін, що перед роками було таке стихійне й аксіомне. Навпаки, тепер локальні форми підносять голову настільки, що вже помічаємо факт мовного „сепаратизму“ (напр. на Закарпатті) й чудної експериментації (в Парижі), а це може привести до повстання окремих „українських мов“: Севлюської, Коломийської, Чернівецької, Харбинської й т. ін., коли говіркові відмінності та чуже сміття матимуть і далі тенденцію до розходження, а не до зближення.

Натуральна річ, що розходження виразніше в формах вокальних, як у скриптурних. Тоб то там, де для друку ще пишеться мовою соборною, pro uso interno вживається в місцевій пресі локальної говірки, рясно засміченої впливами чужомовної пануючої культури. І може б іще не було великої біди, коли б уживалось тільки регіонально нових для соборної мови слів; може б оті „ґеренда“, „бомок“, „фойса“, „заєдний“, „стейти“, „крумплі“ й подібні „українські“ слова не творили б іще великої загрози, бо ж наша літературна мова не повинна боятись чужих добрих слів. Але ж небажання шукати зближення мовних різниць, фаворизування партикулярних особливостей, вимови, акценту аж до правопису включно, приведе до того, що багато місць в українських друках не будуть розуміти й засвячені жерці з храмів філології, не тільки підрядні парафіяни. Вже через саму ту різнацію в наголосах (напр. гóїти й гоїти, бýдем і будéм, Ірод та Ірóд, тáлант і талáнт) вже й тепер такий дивний утворюється стан, що читач, походячи з іншого, ніж автор, краю не годен читати віршованих творів. Неминуче спотикаючись на розмірах, цей „іноземний“ український читач не може відчувати гармонії в правдивих поезіях немісцевого походження й утрачає смак до читання „чужих йому“ видань. А коли ще здибає всякі локальні конструкції (à la „Мій солодкий песику, ти ж ззів скажений борщ!“, „Розбавлені панночки“, або „Овшім, розумію роздертя твого серця, я їх поділяю з тобою“), то може, бодай почасти, зрозумілим стати немилий факт розмноження між нами „нечитальників“. Річ видима, якщо число тих нечитальників все зростатиме, то у всеукраїнській літературній мові й зовсім не буде потреби...

Терпко журналістові констатувати, що до цього веде переважно наша періодична преса, тобто чинник, найбільш покликаний до акції протилежної. Прикро й те, що зокрема преса жіноча, призвичаєна до кухóнної рецептури, чи не найчастіш приносить нестравний вінегрет різних мовних перлів, тим способом виховуючи виховательок прийдешнього покоління, „в якому наша будучність“ і т. д., про що там же без утоми повторюється всякими говірками...

Діялекти, говірки, patois, hantýrka та взагалі мовні прогріхи та гірші новотвори (згадаймо хоча б колишнього славнозвісного „позаяка“ чи „врешті-решт“,

що колись робили „шікарною“ нашу літературну мову!) намагаються стабілізуватись та розростись, якщо їх припустили до вжитку в літературі. Тому для нашої мови росте чимала небезпека певної затримки в розвитку, особливо, коли меншає число наших шкіл, а на головному нашому континенті заповіджено курс „наближення“ нашої мови до російської. Партикулярні викрутаси форсуються переважно „доморощеними Ньютонами“, що їх геніяльність здебільшого не знає узнання поза межами території з кількакілометровим радіюсом. А тим часом ці генії, свого знати не бажаючи, запопадливо позичають і слова, і форми в пануючих сусідів, не відрізняючи ушляхетненої мови від „hantýrky“ з передмістя. Тому в нашій пресі, не тільки в провінціяльній, уже здибуємо сміливу появу різних „зубарів“, „Утгі“, „гумаків“, „Сук“ і т. д., а це поважна загроза для нормального відродження нашої літературної мови!

Вихід, і який саме?

Певне, що вихід є, і — певне — навіть не один. Та я не маю претенсій вказати найліпший. Тільки гадаю, що о д н и м і з в и х о д і в могло б бути інтенсивніше плекання соборности взагалі, а мовної — зокрема. Для осягнення ж цієї мети, можна знайти безліч способів. Між іншим, мабуть, не було б зайве спробувати організацію таких осередків, де б завзято йшли до вказаної цілі. Могли б це бути місцеві „Гуртки аматорів рідної мови“ (чи: „Гуртки плекання рідної мови“), з яких утворилася б густа сітка по всіх землях, заселених нашими людьми. Про ці ж Гуртки вже ось п'ятий рік пише „Рідна Мова“! Крім різних програмових завдань, такі Гуртки мали б поставити собі за ціль підготовку й скликання всеукраїнського Мовного Конгресу, який би обміркував давно вже актуальну справу соборности нашої літературної мови, стандартного всеукраїнського пояснювального словника та стандартної соборної фразеології.

Очевидно, що зв'язковим органом „Гуртків аматорів рідної мови“, — що всамперед по-модерному напевне враз би назвались „ГАРМ“, — був би місячник „Рідна Мова“.

Mělník. В. Королів-Старий.

Практичні лекції літературної мови.

Любов до свого народу.

Подаю уривок із поеми Івана Франка „Мойсей“ (1905 р.), — Любов Мойсея до свого́ народу.

О Ізра́їлю,[1] якби ти зна́в,
Чого[7] в[4] се́рці[3] тім[2] по́вно!
Якби зна́в, як люблю́[5] я тебе́,
Як люблю́[5] невимо́вно!

Я ж ввесь[6] ві́к свій, ввесь[4] тру́д тобі́[7] да́в
У незломнім завзяттю,[8] —
Підеш ти́ у[4] мандрі́вку столі́ть
З мого ду́ха печа́ттю[9]!

Але ні, — не само́го себе́
Я у[4] то́бі[7] коха́ю[10], —
Все[4] найкра́ще, найви́ще, що зна́в,
Я у[4] те́бе вклада́ю.

О Ізра́йлю,[1] не тям[11] ти цього́[7]
Богоху́льного сло́ва:
Я люблю́[5] тебе[7] ду́жче, повні́ш,[12]
Ніж сам Бо́г наш Єго́ва.[13]

---

[1] Звук *і* по голосній легко переходить на *й*: Ізраїлю або Ізрайлю, Моісей — Мойсей, Україна — Украйна. Сполучник *і* по голосній переходить на *й*, але в мові поетичній цього переходу часто не буває. [2] Однаково добре: в серці тім — в серці тому. [3] Не кажіть: в серцю. [4] Прийменник *в* або початкове *в* слова по приголосних переходить на *у*, але в мові поетичній цього часто не буває. [5] Тільки люблю́, а не лю́блю. [6] Архаїчного „весь“ не вживаємо, пишемо тільки „ввесь“ чи „увесь“. [7] Коли без прийменника, кажемо тільки: тобі́, чого́, цього́, тебе́, його́, мене́, собі́, себе́, але в родовім та знахіднім по прийменнику наголос переходить на перший склад: до чо́го, до те́бе, на те́бе, у те́бе, у ньо́го, у ме́не, для се́бе, від те́бе; в місцевім відмінку наголос полишається на кінці слова: у тобі́ (а не місцеве: у то́бі); присвійні займенники: мій, твій... наголосу по прийменниках не змінюють: твою́ — за твою́, твої́ — за твої́. [8] Це місцева форма, треба: в завзятті. [9] Поетичне порушення словоладу, інверсія: з печаттю мого духа. [10] Кохати — це сильно любити. [11] „Тямити“ в літературній мові це „розуміти“, по-місцевому „пам'ятати“; тут по-місцевому. [12] Прислівники на *-іш* замість *-іше* панують у мові літературній. [13] По-гебрайському й по-літературному вимовляють тільки Єгова́ (Jehowah).

Мілі́они[14] у[4] нього[7] дітей,
Всіх[4] він гріє і[1] росить, —
А у[4] мене[7] ти сам лиш,[15] один,
І[4] тебе[7] мені досить.[16]

І[1] колй з мілі́онів[14] тебе[7]
Вибрав він собі[7] в[4] слуги,[17]
Я без вибору став твій слуга[18]
Лиш[15] з любови і[1] туги.

І колй Він для себе[7] бере[19]
Твою[7] силу робочу,[20]
Я, Ізраїлю,[1] від тебе[7] собі[7]
Нічогісько[21] не хочу.[22]

І колй він жадає кадил,
І похвали,[23] й[1] пошани,
Я від тебе[7] невдячність прийму,[24]
І наруги, і рани.

Бо люблю[5] я тебе[7] не лише[15]
За твою[7] добру вдачу,
А й[1] за хиби[25] та злоби[26] твої,
Хоч над ними і[1] плачу.[27]

Повторення. Добре перечитайте й зрозумійте всі вищеподані замітки, а тепер повторіть їх за таким порядком. Що в дужках, того не вживайте. Фонетика: зміна *і-й* 1, *в-у* 4, нічогісінько 21. Форми: в тім — в тому 2, повніш 12, хочуть — хтять 22. Місцеві форми: в серці (в серцю) 3, в завзятті (в завзяттю). Наголос: люблю (люблю), тебе — до тебе 7, у тобі 7, Єгова (Єгова) 13, досить (досить) 16, беру... 19, хвала, похвала 23, прийму — приймеш 24, злоба 26. Складня: вибрав за слуг 17, став твій слуга 18, плакати за — над 27. Стиль: інверсія 9. Словник: кохати 10, хиба — хіба 25, ввесь (весь) 6, тямити — пам'ятати 11, тільки — лиш 15, робочий (робучий) 20. Правопис: мільйон (міліон) 14.

---

[14] Тепер пишемо: мільйони, мільйонів. [15] Слово „лиш" чи „лише" тепер оминають, частіш уживають „тільки". [16] Вимовляйте: досить, а не досить. [17] Можна казати: вибрав слугами, за слуг, на слуг, в слуги. [18] Це основна наша форма: став твій слуга, рідше: став твоїм слугою; уживаємо „слуга", а не „раб", — Бог потребує слуг, а не рабів. [19] Беру, береш, бере, беремо, берете, беруть, беручи. [20] Робочий, а не робучий. [21] Звичайно кажемо: нічогісінько, рідко скорочена місцева форма: нічогісько. [22] Хочу, а не рос. хочу; кажемо: хотіти і хтіти, вони хочуть і хтять. [23] Літературна вимова: хвала, похвала, похвали, архаїчна: хвала, похвала, похвали. [24] Прийму, приймеш, -ме, -муть. [25] Розрізняйте: хиба — вада, хіба — чи; напр.: Хіба це хиба? [26] Вимова: ця злоба, частіш злоба, у множині: всі злоби. [27] Плакати *за* ким-чим: Плачу за батьком, — це плакати за тим, що минуло; коли ж воно не минуло, то плакати *над* чим.

Іван Огієнко.

Чистота й правильність української мови.

(Докінчення).[1]

75. Слово: леліяв ст. 41 (і зложене: зелій, пор. полеліяв, ст. 22) не завжди застосоване так, як вимагала б складня сучасної літ. мови.

76. „Хмар тумани тягнуть темно", ст. 42. Якась нісенітниця (пор. на ст. 20: полчищами тягнуть): тумани тягнуть когось (щось), чи якихось панів Хмар, — але куди й нащо, і що воно значить: тягнуть темно? Бо розуміємо, як тягнуть міцно, за чуба (як Дидона Енея), але темно?.. тоді можна буде тягнути й: блакитно. Тумани хмар — либонь теж нічого не значать; інша річ, коли хто скаже: хмари туману, — це вже буде образ. Тут могло б бути цілком просто: хмари сунуть, що аж темно, або: хмарами йде мла, аж темно.

77. „Ігореві Бог говорить про шляхи"... (ст. 42). Як таки Бог йому говорить про шляхи? Неповажно й непоетично. Чому не сказати б: Бог віщує шлях-дорогу, Бог показує дорогу, Бог благословля дорогу?

78. „Ігор... спросоння по полях блука безмірних" (ст. 42). Спросоння... блука... Якби Ігор сонний отак блукався по полях, тоді хто зна, чи вдалось би йому втікти з полону.

79. ... „Трав безмежжя зашуміло" (ст. 42). Штучне: безмежжя — певно було потрібне, щоб зримувати: вежі. Але ж сполучення: трав безмежжя — в звязку з присудком таки невдале. Тут повинен бути образ: море трав, степ хвилястий і. т. п., а безмежжя очам нічого не дає. Та й слухове враження послаблене через оте безмежжя, бо якже ж абстрактне безмежжя може реально зашуміти? це трави зашуміли, а не: безмежжя зашуміло.

---

[1] Замітки про мову „Слова про Ігорів полк" у перекладі Св. Гординського.

80. „Ігор скаче горностаєм
По тростині, а по плесах
Білим гоголем літає,
Борзим комонем женеться,
З нього плине сірим вовком“ (ст. 43).

До цього три завваги. 1) Коли Ігор скаче (скаче та й скаче) по тростині — то це викликає образ, ніби Ігор на одному місці скаче; де скаче? по чому? по тростині. Цього не можна б вже сказати про літає по плесах, — тому що тут зазначена множина, та й дієслово: літає — охоплює більший обшир. — Замість: де, по чому скаче, поставити б: куди, в що? в очерети. 2) Ігор літає гоголем по плесах, цебто: по воді. По воді, звичайно, плавають, не літають; хіба що так, як часом качки підлітають на річці, тримаючи ноги й хвоста в воді. Але всякому своя воля; може шуліка (як кажуть) плавати в повітрі, можуть хлопці плавати по траві, — то чому Ігор-гоголь не міг би літати по плесах, як гідроплан? 3) Ігор плине (випливає?) з коня сірим вовком... Щось дуже недоладне й неестетичне. Перекладач хотів може сказати: Ігор скочить (скочив) з коня й вовком побіжить (побіг). Взагалі в цілій цій строфі краще б замінити: Ігор скаче, літає, лине — на: Ігор скочить (скочив), полетить (полетів), полине.

81. „Князю Ігоре! Чи ж слави тобі мало?“ (ст. 43). Ніхто й не каже, що мало (слави); нащо ж тут питання? Треба: немало тобі слави (як ув оригіналі).

82. „Любий Донцю!“ (ст. 43). У кличній формі речівників на -ець, знаходимо два закінчення: -че і -цю. 1) Слова три- і більшескладові, за частинним вийнятком назов народів, мають -(ц)ю: переможцю, злочинцю, оселедцю, гостинцю, посланцю, поставцю, продавцю, але: христопродавче, молодче; американцю, бразилійцю; -(ц)ю мають теж двоскладові абстрактні, неособові й неживі: кінцю, вінцю, танцю, пальцю (пальче), смальцю, стільцю (стільче), корцю (корче). 2) -(ч)е мають одно- й двоскадові особові й живі, та дво- й трискладові назви народів: хлопче, кравче, шевче, отче (панотче), зайче (й зайцю), гінче, борче; німче, італійче, англійче й т. п. (І. Огієнко: Рідне Писання § 74); коли брати чисто формально — то Дінець матиме кличний: Дінцю, але коли зважимо: а) що річка тут оживлена й промовляє як людина, б) що форма: Донцю (з малим д) трапляється часто в говорах як клична до: донця (донечка) й була б однозвучна з Донцем, — тоді схильніші будем застосувати в цьому випадку форму: Донче, Дінче.

83. „Інший, каже, ти як Стугна“ (ст. 44). В порівняннях подібности, чи неподібности стосуємо: такий, не такий — як... Інший — це: не той, не той самий, — стоїть як відрізнення, а не порівняння, і в цій ролі воно самостійне, без: як. Напр.: не той став, — зн. інший (І. Н. Лев.).

Може дівчину без мене
З іншим заручили
(Т. Шевченко: „Хустина“).

Інший — може й означати: дехто, другий, третій, десятий:

... Інший рветься
З усіві сили
За долею... (Т. Шевченко: „Сліпий“).

Коли шукаєм чого й не знаходим, або пізнаєм кого, то й кажемо: ні, це не той (не те), це інший (інше).

84. „Ростиславу молодому до Дніпра звела загату“ (ст. 44). Для загального, а то й середньоінтелігентного читача — це речення мало, або й зовсім не зрозуміле. Нема ясного образу. Невідомо, звідки, з якого місця — та до Дніпра звела загату (греблю?). А слово: загата в багатьох народніх говорах значить: солома, чи листя, що ними обкладають селяни на зиму хати. У Лесі Українки знаходим:

Всі гатки, всі запруди,
Що загатили люди (Лісова Пісня).

А річ цілком проста: не пустила його в Дніпро.

85. „У кущах не крякали ворони і сороки, а повзли в лозині“ (ст. 45). Чому: в кущах? а не: на деревах, у лісі, на полі, в степу? Чи поет справді бачив, що ворони й сороки „в кущах повзуть“? В оригіналі нічого такого нема. Не крякали ворони — і сороки теж не крякали, — так виходить з укладу слів. Тут сорокам справдилось польське прислів'я: jeśliś wlazł między wrony, to i krakaj tak

jak one! Пропущено ще галок; що то вони робили б? Але що таке повзло в лозині (десь по землі, бо автор не каже: по лозині) чи ворони з сороками? Дотепер відомо, що повзуть гадюки, черв'яки й т. п., а пташки скачуть по землі й по деревах.

86. „Славлять прихід ранку золотого“ (ст. 45). Славлять прихід, приїзд, прибуття напр. полководця, славного чоловіка й т. п., — це добре для урядового, або журналістичного стилю, можна ще допустити в прозі (повісті). А ранок: настає, світає, прокидається; поруч із цим відомі речівники: світ, світанок, світання. — Тут було б: вітають світ ранку золотого.

87. „Ґзі Кончак на теє промовля так“ (ст. 45). Промовляють на: зібраннях, конференціях, вічах, мітінгах, академіях і т. п., але слово промовляти, — що пішло від речівн. промова, мова, — тримається в реченні незалежно, т. зн. не спрягається з об'єктом акузативом; йому можна поставити питання: в ім'я чого, як, де, коли, — але рідко: кому, на що, чи що. — Певно, що промовляють на щось і до когось, але рідко комусь, як у переспіві. Є й конструкція з давальним, та не самим: промовити комусь до серця, до душі, до розуму. В цьому випадку ліпше б слово: промовля — заступити іншим, напр. каже, відповідає, мовить, говорить, — бо: комусь на щось промовляти — таки занадто штучне.

88. „То дамо ми того соколятка дівчині зв'язати“ (ст. 45). Міну родовий — причиновий, т. зн. акузатив у функції генетиву, допускає укр. мова тільки в чоловічому роді (а не: ніякому: соколятко, соколя). Проф. І. Огієнко, в своїй цінній і важливій праці „Сучасна українська літературна мова“, подає чимало на це прикладів: Ось кілька: кладе капшука (Черкасенко: Дон Хуан), бере келиха (там же), кидає повода (там же); влаштують бенкета (Підмогильний: Місто), складе іспита (там же), повісив капелюха (там же), загострив олівця (там же), показувала язика (там же) і багато ін. (ст. 38-42).

89. ... „і в полі нашім ще нас птахи будуть підбивати!“ (ст. 45). Можна підбити око, підбивати підсумки (І. Огієнко: Словн. м. сл. 71), ціну підбивати, та може ще когось на щось підбити-підмовити (намовити), — але як птахи мають когось підбивати — трудно догадатися. Чому не сказати просто: будуть нас бити, побивати, дзюбати?

90. ... „Та славу
Проспівали ми князям колишнім,
Тож тепер згадаємо у пісні
Молодих ще“ (ст. 46).

Замість: та проспівали ми — стилістично краще тут дати: проспівавши князям давнім, згадаємо молодих ще.

91. „Князі й дружині
Хай здорові будуть, що донині
Християн боронять“ (ст. 47).

Що таке: дружині? нащо тут датив? А може друк. помилка, замість: дружинні (люди) чи дружина?

Критикою будуймо, не руйнуймо! Справжні поети перестали вже вірити в силу чарів, наче б то критика могла їм пошкодити. І добре сталося: розумної послухають і дечого навчаться, з дурної посміються.[1]

Рівне. Д-р Б. Кобилянський.

[1] Коли ця стаття була вже складена, я випадком довідався, що автор переспіву, С. Гординський ніколи не чув живого українського слова, а змушений учитися рідної мови ненормально — тільки з книжок. Беручи це на увагу, треба визнати успіхи С. Гординського в мові за величезні. У всякому разі мова писань С. Гординського далеко краща від мови багатьох тих поетів, що мають природну можливість вчитися рідної мови зо слуху. Вищеподані замітки написані в добрім наставленні до перекладача, і мають характер виключно будуючий і фактичний, а тому сильно допоможуть авторові при приготовленні другого видання перекладу „Слова“. Ів. Огієнко.

„Наука про рідномовні обов'язки“ з погляду педагогічного.

Коли я простудіював „Науку про рідномовні обов'язки“ проф. Ів. Огієнка, зразу майнула мені гадка: коли б ми не переживали оце нової Руїни, так хто зна, чи створили б ми „Науку про рідномовні обов'язки“...

Ми?

Минає три місяці, як ця сіра книжечка побачила денне світло. А уривками друкувалась ця нова Наука в „РМ“ либонь ще від січня 1936 р. Одначе досіль — глухо про неї.

Мовчать! Мовчать регіоналісти, але мовчать також великі й малі націоналісти. Але вже те, що мовчать й не обкидають автора камінням, пророчистий знак, що „Наука про рідномовні обов'язки“ є щонайменше плід нашої дійсности, відчутої поголовно й доймаюче.

Читаємо у Передмові, що рідна мова — це найважніша основа, що на ній духово й культурно розвивається кожний народ. „Рідна мова — то сила культури, а культура — то сила народу“. Рідною мовою двигається народ з низин битування на вершини національного життя. А рідномовний український гімн звіщає, що то вона, і тільки вона „в краї рідному терпінь стоїть гордо на сторожі народніх прагнень і св'ятинь“... І навіть коли „плюндрує все хижак лихий“ — вона стоїть твердинею, і є завжди певний лік на всі скорботи й наруги.

Мартина Лютера можна ненавидіти й проклинати, але навіть найбільший противник цього великого чоловіка мусить погодитись, що для розвою людства положив він великі заслуги. А саме тим, що перший відважився кликнути голосно: „дороговкази на шляху до правдивої моралі, Бога й особистого щастя можуть бути тільки в рідній мові“.

З того часу минуло вже 400 літ. Гадка, що її кинув був Лютер, проходила різні колії. Приймалась і відкидалась, обосновувалась й опрокидувалась. Тепер примінюють до неї готентотську логіку й готентотську мораль. Не тільки в політично-державному, суспільному, й якому там ще, житті. Також у практичній „педагогіці“ та теоретичній „педагогії“.

І ось у часах цього готентотизму на обрії появилась „Наука про рідномовні обов'язки“, що не тільки кличе, але й розвиває гадку: „виховничі вартості може защепити тільки рідна мова“.

Людина стає людиною не через мову, але через рідну мову!

Звичайно пишуть, що головними чинниками виховання буває дім, церква й школа. І так воно безсумнівно є, коли предметом виховання буде виключно дитина, а скоріш — мала дитина. Бо вже від 10-го року життя починаючи, тобто від хвилі, як вона навчиться читати, з тих чинників, що оперують словом, у формуванні світогляду та характеру відіграє неменш важну ролю красне письменство, преса, театр, кіно, а згодом іще різноманітні зв'язки, гурти та товариства. Що дальше входить підліток у роки, то слабне роля дому й школи, а кріпшає виховнича сила письменства й гуртів, а головно преси. В останніх літах долучається до всіх отих виховуючих чинників іще й радіо, що оперує зрештою говореним словом, й тому, подібно як дім, церква, школа й театр, може влучати в круг своєї виховничої роботи ввесь людський загал, від дошкільного віку аж до кінця життя.

Автор „Науки про рідномовні обов'язки“ узгляднює всі оті виховуючі чинники. А ставить їм не тільки мету, але вказує також матеріял, шляхи, методи й середники. Все те зпрецизовано докладно, ясно й виразно з хистом педагога й правника, а з інтуіцією творця.

Рідна мова — то одна соборна літературна мова. Правда, рідними можна вважати також поодинокі говірки, але „націю складають тільки племена, об'єднані загальною всенародньою свідомістю, та однією соборною літературною мовою. Без соборної літературної мови жодний, навіть дуже численний, народ не може стати свідо́мою нацією“. І саме найбільша заслуга автора „Науки про рідномовні обов'язки“ для української нації, — що сказав це нам ясно, виразно й відверто. А то доходило вже до того, що поезії Шевченка, друковані в Галичині, трудно було зрозуміти полтавцеві, що кожний репортер, писака й навіть письменник (про високоамбітних редакторів уже й не згадувати), творив свою „літературну“ мову (й правопис), ставав апостолом рідномовної регіональщини.

„Наука про рідномовні обов'язки“ виховує не народ, але хоче кристалізувати націю. Не тільки зовнішньо. Також у нутрі: формувати психіку, кувати харак-

тер, розвивати мораль, плекати свідомість. А тому під терміном „рідна мова“ розуміє всюди „одну, соборну, літературну мову“, з одним соборним правописом, як її графічним виразом. Бо тільки одність правопису забезпечує мові одність вимови, а без цієї останньої не може бути одности рідної мови. Це ясне кожному не тільки психологові й лінгвістові, але й пересічній грамотній людині. Не розуміють цього хіба упереджені люди злої волі, прислужники хаосу, регіоналісти й психопати-амбіціонери. А може тільки вдають, що не розуміють.

Виховне значення рідної мови не тільки в тому, що нею орудують виховуючи, але ще й в тому, що сама ота мова стає однією з цілей виховання. Завданням виховання є збудити й защіпити у вихованків культ рідної мови. Бо „гине мова — гине народ“. А розпливаючись у іншому середовищі, загонить у підсвідомість головні прикмети свойого колишнього „я“, що їм можність вияву дає тільки приналежність до тієї нації, з якої людина вийшла. Придушені іскри цього „я“ не гинуть одначе, а тільки чужі нарости пригнітають їх так, що вони не гідні пробитись. У ренегатів навіть не має таких верств, що прикривали б ці іскри, і вони дусять їх самі, зуживаючи на те всі свої психічні засоби. Але в одних і других іскра колишнього „я“ „за поли їх миче“. Назверх проявляється воно в незрозумілих звичайно для окруження судорогах асимілянта. В його нутрі психічне роздвоєння, відчуття порожнечі, психічної втоми, назверх дивна суматоха й голосний гомін, що намагається заглушити те, що тихне допіру в останній хвилині життя.

Тому в словах Передмови, що „тільки рідна мова приносить людині найбільше й найглибше особисте щастя“, криється глибока психологічна правда, що її виховання не може поминути. Бо його завдання є не тільки придбати гуртові нового, але викристалізувати повновартного члена. А таким може він бути не тоді, коли його нутро палить жар психічного роздвоєння, але тільки й лише тоді, коли бренить у ньому гармонія психічної одности.

У нас вже є всякі культи. Доглянувши виховничі вартості цієї чи тієї події, та цього чи того чинника, вводимо їхній культ, щоб скріпити й поширити отак їхній додатній вплив. Культ рідної мови ще тільки промощує собі дорогу. Наразі тішимось уже тим, що хтось там не соромиться її прилюдно вживати.

Завдяки С. Черкасенкові вже маємо слова рідномовного гімну. Сподіваймося, що знайдеться згодом і композитор, що підложить під них мелодію. А згодом, у повені свят, знайдеться також день на виявлення пошани до Рідної Мови. Проби цього вже були. Започаткувало їх село, те саме, що й колись, у добу першої Руїни зберегло нам цей безцінний скарб. Наші „центри“ поки що тільки кплять собі. Часами то й цькують; позаздростили лаврів чужим регіоналістам. Але стихія рідної мови все таки дужча за них, і тому їхні судороги щораз то слабші, а ідея однієї, соборної української літературної мови, одного правопису й вимови знаходить усе більше й більше визнавців.

15. XI. 1936. Проф. П. Кривоносюк.

Мовне відродження Закарпаття.

Українська літературна мова на Закарпатті. Процес запровадження однієї соборної літературної мови на Закарпатті розпочався вже, але йде він тут дуже поволі, зо шкодою загальноукраїнській культурі, як це показує останній ужгородський Альманах, що мовно виглядає аж занадто ще вбого. „Рідна Мова“ хоче звернути більшу увагу на швидший розвиток літературної мови на Закарпатті, а тому радо дасть місце на своїх сторінках статтям про цю справу. Сердечно просимо присилати статті хоча б, напр., на такі теми: Сучасний стан літературної мови на Закарпатті, Причини мовної відсталости Закарпаття, Стан навчання української мови по школах Закарпаття, Чого бракує в шкільнім навчанні рідної мови на Закарпатті. Мова закарпатської преси, Чужі впливи на українську мову Закарпаття, Мадярський вплив на українську мову Закарпаття, Вплив „Рідної Мови“ на Закарпатті. Пишучи статті, просимо триматися вказівок, поданих на ст. 479 „РМ“ за 1936 рік. *І. О.*

Перша ластівка правдивого мовного відродження Закарпаття. Учительська Громада в Ужгороді видала гарного й цінного шкільного

підручника рідної мови вчителя Франца Агія: „Жива мова, І, Граматика, правопис, стиль". Правопис і мова підручника — загальноукраїнські літературні. Авторові треба б більш вистерігатися малозрозумілих місцевих слів. Сердечно бажаємо книжці повного успіху! І. Огієнко.

І Закарпаття щось дасть для соборної літературної мови. Ми, закарпатчани, не дуже можемо мішатись до літературної мови, бо наш край в українських очах — це тільки малесенький клаптик рідної землі; отже, куди більшість — туди й ми. Але якраз тут, серед нашої примітивности законсервувались старі українські слова, яких нема в загальноукраїнському лексиконі, а тому мусіли прибрати інші. От хоч би: лазиво (драбина), гробища (цвинтар), пожед (відсотки, від слова „пождати"), до приходу (до побачення) і багато інших. Ужгород. В. Ґренджа-Донський.

P. S. Кожна українська говірка, навіть найменша, може дати й дає своє для творення соборної літературної мови. Треба тільки вміти вишукати справді цінне в наших говірках. В Великій Україні часте гробо́вище, цвинтар там рідше. *І. О.*

Цікава складнева особливість Закарпаття. У нас на Закарпатті часті ось такі складневі форми: Я бачив Івана косити траву, рубати дрова, носити воду. Я чув хлопця говорити по-німецьки. Галичани кажуть на це, що це вплив німецький, але звідки цей вплив та з якої він речі, коли в нас нема німців і напоказ? З мадярського не могло це взятись, бо бідні неграмотні „рутени" не дуже побивались за їхньою складнею. Мусіло це бути своє рідне. 23. X. 1936. Ужгород. В. Ґренджа-Донський.

P. S. Так, це дуже цікава особливість, у нас не вияснена. Семенович: Объ особенностяхъ угро-русскихъ говоровъ („Сборникъ статей по славяновѣдѣнію", ст. 220) дає приклад: „Я єго видів ходити", й зве це мадяризмом; до цього схиляється й О. Потебня („Изъ записокъ по русской грамматикѣ" II т. 1888 р. I-II ст. 386). Знаю подібний приклад із мови російської: „Не чаяла я ей подняться" („Воскресеніе" Л. Толстого, видання 1913 р. Ситина, т. XI ст. 170), та польської: Zdawał się ciągle modlić. Див. мою статтю про знахідний із дієйменником (accus. cum. inf., „Українська літературна мова XVI ст.", ст. 417-419), де подано багато подібних прикладів. *І. О.*

Огляд мовних праць.

Іван Огієнко: Словацько-українська спільнота в лемківськім говорі половини XVIII ст. Відбитка із „Sbornik Matice Slovenskej. Čast prva. Jazykoveda. Ročnik XIV. 1936, čislo 1. ст. 64-73. Як ув інших працях, так і в цій видно, що автор вибирає для своїх дослідів і пошукувань цікаві теми, досі в нас не порушувані, або не вирішені вповні, чи тільки злегка зачеплені. До таких тем належить і проблема безсумнівного словацького впливу на лемківський говір. Про цей вплив часто в нас писали, але докладно не обмірковували цього питання, ані не опирали дослідів на великій кількості матеріялів із різних околиць і різних часів, як це робить Проф. Огієнко.

Автор досліджував мову Псалтиря, що його переклав на лемківський говір о. Іван Преслопський у половині XVIII сторіччя, і на цій пам'ятці опирає свою працю про словацько-українську мовну спільноту, не торкаючись тут безпосередніх впливів і запозичень із словацької мови. У двох коротких розділах розглядає спільні риси обох мов у ділянках фонетики й морфології. Цих спільних рис наводить 23, а з них важніші ось ці: давнє *ра, ла, ре* замість *оро, оло, ере*, диспалаталізація приголосних в іменниках і в формі наказового способу, непалатальне *ц* у словах на *-ець*, брак епентетичного *л*, а з морфології: закінчення давального множини *-ом* (зам. *-ам*), орудного множини *-и*, орудного однини *-ов* від жіночих іменників і прикметників, родового одн. *-ой* від слів жіночого роду, форми 2. особи однини дієслів 5 класи на *-ати* (даш, знаш, співаш) і 3. особи одн. *-ат* зам. *-ає* (бігат, впадат), 1. ос. множ. на *-ме* зам. *-мо* (любиме, мусиме), вкінці відпад закінч. *-и* в наказовому способі з твердою останньою приголосною (ход = ходи, нос = носи).

З перегляду змісту цієї оригінальної статті бачимо, що Проф. Огієнко проаналізував велику кількість мовного матеріялу й подав цікаві висновки, при чому скрізь порівнює теж поодинокі мовні явища в інших українських говорах, заторкує впливи польської й церковно-слов'янської мови, а найчастіш цитує для порівняння народні лемківські пісні, що видав Проф. Ф. Колесса в 1929 році, бо вони справді служать тепер дослідникам лемківського говору за першорядний матеріял. Виринає питання, чи часом не перебільшена ця спільнота або словацькі впливи на мову наших лемків. На це треба відповісти, що автор майже скрізь зазначує подібні мовні явища з польської й церковно-слов'янської мови. До заввааг і висновків автора я додав би ще, що впливам церковно-слов. мови треба може приписати тут більше значення.

Д-р Євген Грицак.

Рідномовні замітки.

На Венграх. Це дослівний переклад польського па Węgrzech. Польська династія короткий час правила Угорщиною, і тоді, з польського політичного погляду, й повстала форма па Węgrzech. По-рабському ми це перекладаємо: на Венграх, або: на Угорщині. замість: в Угорщині. *І. О.*

Неетичне підтасування фактів. В 11 (47) ч. РМ подали ми цитати, які показують, що М. Гоголь, Ол. Пушкін та В. Наріжний писали „в Україні"; при Пушкіні додали ми таку замітку: „Як бачимо, традиція говорити: в Україні, в Україну була на початку XIX ст. іще така сильна, що навіть чужинці не звикли були до раб-

ського „*на* Україні, *на* Україну“. В 12 кн. (ст. 930) „Вістник“ у негідний спосіб напав на РМ та її редактора (своїм звичаєм — криптонімово), промовчав про М. Гоголя й С. Наріжного та про десятки інших доказів, поданих на сторінках РМ, а причепився тільки до самого Пушкіна, ніби РМ радить, що „разом з москалем Пушкіном мають писати так само й українці“. Класичне закінчення цієї замітки: „*Вістник*“ вже звертав увагу на абсурдальність вимови писати виключно „в Україні“, на повну необоснованість сеї вимоги. Але вмовляти в нас, що українці мають писати так, а не инакше тому, що так писав в російській мові Пушкин (підкреслення „Вістника“, І. О.) — се вершок нісенітниці. Щож до „рабськости“, то краще тої теми не чіпати авторові „канви“ з її реверансами“... Вся ця замітка з нечемним випадом проти редактора „РМ“ (а він же є й співробітником „Вістника“!) — злісна свідома неправда, і „є вершок“ свідомої видумки автора. Ів. Огієнко.

Українські Словники (Мгр. Г. Штурук). Найцінніший російсько-український словник — це словник Академії Наук; це велична, надзвичайно цінна праця Академії з часу, коли вона вільно працювала; але, нажаль, академічний словник незакінчений, та й дістати його нема змоги. Добрий давній „Словарь російсько-український“ М. Уманця і А. Спілки, Одеса, 1895 р., 4 томи. Не злий однотомовий „Російсько-український Словник“ С. Іваницького й Ф. Шумлянського, є нове перевидання 1923 р. Щодо українсько-російського словника, то є такий тільки Б. Грінченка, 4 томи; є три виданні, останнє з доповненнями С. Єфремова й А. Ніковського, 5 томів, 1928 р.

Росіяни й українська мова. Один із наших передплатників подав нам адресу одного добродія на Волині, просячи вислати йому зразкове число „Нашої Культури“, що ми й зробили. Але книжка вернулася з таким листом: „Вашу брошюру, написанную на какомъ-то коверканномъ русско-польскомъ языкѣ, возвращаю за ненадобностью, такъ какъ расшифровывать этотъ волапюкъ не имѣю ни времени, ни охоты“.

Юкали. Мешканці парохії Руда́ Ліснá повіту Равського, села: Погáрисько, Окóпи й Лáвриків, завжди говорять *ю* зам. уже (архаїчне наше юже, *же* відпало), через що мешканці сусідніх сіл звуть їх юкалами. Денис Щербицький.

Цікаве мовне явище стрінув я в містечку Топорові, повіту Радехівського. Там народ говорить: Я буду робив, ти будеш робив, і вона буде робив, ми будем робив, ви будете робив і вони будуть робив, навіть „єгомосць“ будуть з нами робив. А в Скоморохах, у Тернопільщині на питання відповідають завжди питанням, напр.: Чи знаєш, що сталося? — Я дé знаю? (замість: „я не знаю“). Маєш тютюн? — А деж я возьму? Хочеш закурити? — А чому ж би не хотів? Кілько тобі літ? — А кількож, як не 15? о. Олесь Герета.

P. S. Відповідь питанням на питання чував я часто й на Київщині, але тільки індивідуально, в окремих осіб. І. О.

Передрук праць проф. І. Огієнка. Черновецький „Час“ передрукував статтю проф. Івана Огієнка: Милозвучність української мови, 1. природа милозвучности (ч. 2289 за 23. X), 2. Чергування *у* — *в* (ч. 2301-2302, за 7. XI – 8. XI.).

Дозвіл „Бібліотеки Рідної Мови“ для Румунії виданий був іще 13 жовтня 1933 року, N 6902.

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запитання наших Читачів.

Допоможіть. Мені не вистачає для мові літературної діяльности запасу українських слів. Уважаю це за наслідок закінчення москвофільської середньої школи. Я вже працював у напрямку збагачення свого лексикону. Допоручають мені правописного Словника Ізюмова, як найбільшого по кількості слів. Грінченків Словник маю, але він застарий. Також передплачую „Рідну Мову“. Чи нема окремого видання „Граматики Діда Огія“? Що йще потрібне для удосконалення себе в літературній мові? Драгово. Учитель М. Рішко.

P. S. Збільшити свого Словника можна головно двома засобами: 1) Вивченням живої народньої мови, й 2) Постійним читанням і студіюванням кращих творів нашого письменства. Словники й Граматики при цьому допоможуть орієнтуватися, що є літературне, а що місцеве. Правописний Словник О. Ізюмова 1931 р. (має 60.000 слів) зовсім добрий, але не подає всіх форм; ліпший від нього — бо подає й всі форми слова — Словник І. Голоскевича (видання 7, з 1930 р.), хоч має слів менше. Але Словник Б. Грінченка без порівняння кращий від їх обох. Візьміть собі за основу видання „Бібліотеки Рідної Мови“ (вийшло сім книжечок), — їх треба не тільки добре знати, але й передумати. Раджу добре простудіювати мою працю: „Граматика мови Максима Рильського“ (це — докладний курс літературної мови), що друкувалася в „Нашій Культурі“. Незабаром вийде й друга частина „Рідного Слова“, де дано все найголовніше для вивчення сучасної літературної мови. Окремого видання „Граматики Діда Огія“ нема. І. О.

Гли́боко (В. Гренджі-Донському в Ужгороді). Пишете, що такого наголосу ніколи не чули, чи це не коректурний недогляд? Ні, форма гли́боко — панівна, скрізь у літературній мові вживана. В нашій мові трискладові прикметники на *-кий* із наголосом на передостанньому складі (рідко й на останньому), стаючи прислівниками, звичайно переносять наголос на третій склад від кінця слова (цебто на корінний склад), напр.: боязки́й — бо́язко, висо́кий — ви́соко, глибо́кий — гли́боко, соло́дкий — со́лодко, широ́кий — ши́роко і т. д.; знаю тільки два винятки з цього: дале́кий — дале́ко і жорсто́кий — жорсто́ко. Пор. так само: весе́лий — ве́село, бажа́ний — ба́жано, холо́дний — хо́лодно і сотні т. п. Це ж закон у нашій мові!

Наголоси (Т. Годовський у Данилівцях). На-

голошуємо так: поїздка, посилка (але це чуже слово, російське — посилка, у нас частіше — нім. пакунок), світогляд — світогляду — світогляди, світоглядовий, Центросоюз.

Здоров'я (Я. Гопківна в Мирогощі) пишемо завжди, а не здоровля, — ця остання форма тепер стала місцевою.

Самого імени — самого ім'я (о. О. Ґереті в Скоморохах). На ст. 501 РМ добре написано: „самого ім'я Шевченкового". Родовий від „ім'я" буде або звичайне живе ім'я, або архаїчне імени (так подав академічний Рос.-укр. Словник II 182).

Ляурка (Я. Гопківна в Мирогощі). Це латинське слово, в Вел. Україні звичайно не знане, а тому нема ще й відповідного свого слова. Може в Галичині є?

Навчатися — це звичайна літературна форма, научатися рідка. Так само пишемо: навчальний, навчання, навчати, навчений, навчитель, навчителька і т. п.

Ненавистю (нотар М. Мочульський у Станиславові). Слова жін. роду на -ь подвоюють свою приголосну в орудному відмінку тільки тоді, коли ця приголосна знаходиться поміж голосними з обох боків: сіллю, міддю, віссю, відповіддю й т. ін. А коли з одного боку стоїть приголосна, тоді подвоєння не може бути, напр.: гордістю, пильністю, так само: ненавистю. Див. „Рідне Писання" § 89.

Прісний (Я. Гопківна в Мирогощі). Прісний — це не кислий, не квашений, спечений без розчини, без дріжджів.

-сти, -сті (Я. Гопківна в Мирогощі). Закінчення *-сти* пишемо тільки в родовім однини: без прикрости. У всіх інших відмінках однини й множини пишемо *-сті*: цій прикрості, ці вісті. В Україні тепер і родовий пишуть на *-сті*.

Хресний — християни. „Мені неясно, чому „хресний", як є „християни, хрищений". Скоморохи, о. О. Ґерета. У відкритих складах пишемо *ри*: тривати, христити, християнин, християнство, Христя і т. ін., але в закритих складах маємо *ре*: хрест (див. „Рідне Писання" I 115-117). А вже від слова „хрест" маємо: хресний, хрещений, хрестик, хрестовий, хрестоматія, хрестоносець, хрещик, Хрещатик і т. ін.

Частина — часть (Я. Гопківна в Мирогощі). Звичайно вживаємо слова „частина", а не архаїчного „часть".

Праслова (Св. Сенеті) В нашій мові дуже багато т. зв. праслів, цебто слів, що повстали ще за часу індоевропейської прамови. Такі праслова відомі всім індоевропейським мовам, напр.: мати, брат, сестра, небо, дім і сотні т. п. Виводити ці слова з мови грецької чи латинської не можна, — це спільні праслова. Говорячи про родовід якогось слова, не треба класти вагу тільки на саму подібність бреніння слів, бо це може бути зовсім випадкове. Напр. не можна твердити, що наше *але* повстало з грецького *ἀλλά*, хоч у них навіть значення однакове. В своїй праці: „Иноземные элементы въ русскомъ языкѣ" (Київ, 1914) я докладно про все це розповідаю; там же розповідаю про грецькі й латинські слова в нашій мові й подаю докладну літературу цього питання.

Термінологія до церковної історії. Яких слів і форм не вживати. о. Ол. Ґерета з Скоморохах прислав так багато запитань, що можу на них відповісти тільки коротенько. Не вживайте того, що подане тут у дужках: Діоклетіян (Діоклеціян), цар (цісар), околиця й округа, стяти (зітяти) голову, місто Олександрія (Александрія), місто (город), у Бріндізі (у Бріндісіюм; слово незмінне); начальник міста, рідко — посадник; олив'яний (олов'яний, олів'яний), постраждати (пострадати), чернець (рідко: монах), празький (пражський, праський), Медіолан (Медіолян), Андріян (Адріян, Гадріян), каменувати (каменювати), визнавець (арх. ісповідник, арх. подвижник), авва або отець, ігумен, Аппіїв (Аппійський) шлях, чернець — з ченця, рідше черця, похорон (похорони), Нікомідія (Нікомидія, -медія), інші (прочі) або другі (рідше), на горі Авентіні (на горі Авентин), багатьох (рідше: численних), Флоренція (Флорентія), Цецилія (Кикилія), Константія (Констанція), у Філіппах у (Филипах), Інокентій (Іннокентій), ланцюг (ланцух, ланцюх), консул (конзуль, консуль), Піценум (Пікенум, лат. Picenum), Лукина (Люцина), Лікія (Ликія), місто, вояк або рідше арх. воїн (жовнір), 1. січня або: дня 1. січня (у 1. день січня), блаженна діва (Діва, не Марія), Веспасіян (Веспазіян), братами (братьми), душити (дусити), муж великої святости, або: дуже святий муж, шкура (шкіра, скіра), Дометій (Домітій, Доміцій), того самого дня (eodem die, у той сам день), родич (кревняк), Лукреція (Лукретія), Тарс (Тарз), твердиня (кріпость), Еразм (Ерасм), навечір'я (навечер'я), повечір'я (повечер'я), мученича (постражданна) смерть, Ґенсерик (Ґензерик), Салесій (-зій), єретик або блудновірець, дружина — жінка подруга (арх. супруга), насамперед, рідше: найскоріш (найскорше), вкінці, р. накінець (врешті).

Дописи Прихильників рідної мови.

Тиждень вакацій — на пропаганду „Рідної Мови"! Думаю, що знайду таких одчайдухів, що гукнуть: Тиждень вакацій — на пропаганду „Рідної Мови"! Ідеї „Рідної Мови" ми проводимо й будемо проводити в життя. 25. XI. 1936. Рогатин. Іван Мойсяк.

Найдорожча Редакціє журналу „Рідна Мова"! Зву „найдорожчою", бо Вашу працю вважаю найпотрібнішою над усі інші культурні праці. Серце наповнюється мені невимовною насолодою, коли я розгортаю яке число „Рідної Мови". До цього часу наші різні опікуни розповідали культурному світові про наше найсвятіше — нашу мову — як їм було вигідно... Тішуся, що прийшов нарешті „Дужий", і вже „роздуває іскру мови" — будить духа. 3. XI. 1936. Володимир Волинський. Малоземельний хлібороб Гр. Москалюк.

Працюйте, не зраджуйтесь! Не зневірюйтесь усякими наклепами, карикатурами („Назустріч") тощо. Ми знаємо, що нові ідеї все родяться під шум сміхів та наклепів. Загрівайте

тих, що дописують, хоч би це були не знавці мови, — нічого! Треба опертись на них, хоч би всякі ем-ери й сміялися з таких адораторів. Словом, нехай п. Професор працюють, а знайдуться люди, — вони вже доростають, — що належно оцінять Ваш труд. 25. XI. 1936. Рогатин. Учень VIII кл. Іван Мойсяк.

Праця „Рідної Мови“ має великий вплив серед галицьких робітників пера, не дивлячись на своєрідну боротьбу, що її дехто веде проти Вас із дивної зарозумілости. Боряться, та самі звільна — щоб не пізнати — слухаються вказівок „Рідної Мови“. Sierpc, 29. X. 1936. Яків Романенко.

Читаємо видання „Рідної Мови“. Я став пильним читачем Ваших рідномовних творів, які для мене — найприємніша лектура. 25. X. 1936. Данилівці. Т. Годівський.

Подяки. Заслуга Ваша в тому, Пане Професоро, що взялися ви за таку трудну працю. Майбутній історик подякує Вам, що ввесь наш мовний розвиток Ви направили на справжній шлях... Бож сотні років розбивали нас на етнографічну масу. 23. X. 1936. Ужгород. В. Ґренджа-Донський.

Прийміть щирий привіт іззa моря, й побажання всього найкращого в Вашій дуже корисній праці на рідній ниві. 24. X. 1936. П. В. Козяр.

Складаю Вам щиру подяку, що були Ви такі добрі й відповіли мені на мої попередні запити в справі видання словника чужих слів, непотрібних в українській мові. Радію, що ми, як один український народ, маємо велике Слово, поставлене на сторожі літературної мови. Часописи „Рідна Мова“ й „Наша Культура“ стали великим надбанням українського народу. Ви стали твердо, й ведете тяжку муравлину працю, якої український народ ніколи Вам не забуде. Серед українського громадянства належиться Вам велике признання. Для одного народу — одна літературна мова й вимова, один правопис, і нею заговорять уста 50 мільйонового Народу! Михайло Прокіпчик, Городенка.

З Ваших видань я дуже задоволений. Бажаю всього кращого. 17. XI. 1936. Вінніпеґ. Осип Боднар.

Від Редакції й Адміністрації.

Присилайте передплату на 1937-й рік! Сердечно просимо наших Передплатників заздалегідь присилати передплату на 1937 рік. Передплата позостається без змін: 6 зл. річно, 3 зл. піврічно, 1·60. чвертьрічно. В 1937 р. додамо до „Рідної Мови“ 4 книжки додатків, ціною на 4 зл., які можна посилати або вперед, або по отриманні книжки.

Вступаємо в 5-ий рік свого існування, що для такого журналу, як „Рідна Мова“, є надзвичайно довгий вік. Серед мало прихильного становища громадянства, серед дошкульної матеріяльної скрути, — а все таки вступаємо в п'ятий рік рідномовної праці!...

Будемо й далі невпинно працювати для створення соборної української літературної мови й для збільшення культури цієї мови.

Щоб наша праця йшла успішніш, сердечно просимо наших Передплатників: 1) негайно присилати цілорічну передплату на 1937-й рік, разом із додатками, 2) конче приєднати нам бодай одного нового передплатника, й 3) хто має борги — зараз таки платити їх.

Віримо, що громадянство щиро відгукнеться на цей наш заклик. Редакція.

На „Фонд Рідної Мови“ прислали: М. Мочульський 5 зл.. інж. О. Нестеренко 1·50 зл., Ізьо Юліян 5 фр. фр., Д. Щербицький 3 зл. Сердечно дякуємо. Хто дальший?

Помітна пожертва. Вд. п. радник п. Нестір Павельчак прислав на „Фонд Рідної Мови“ 77·50 зл., за що складаємо йому сердечну подяку. Редакція.

Приклад для наслідування. 22 го листопада в Св. Миколаївській Церкві м. Володимира ми молились за спокій душ героїв, поляглих під Базаром. Замість вінка на Їх могилу ми зібрали в Церкві маленьку лепту в сумі шість зл. на „Фонд Рідної Мови“. Нехай Господь Вам помагає! Священик М. Широцький.

Протокол. 1936-го року, 22 листопада. В Українській Парафії Св. Миколаївської Церкви в м. Володимирі з приводу п'ятнадцятилітньої річниці поляглих вояків УНР під Базаром після Панахиди зібрано 5 зл. і 89 гр. Словами: п'ять зл. і 89 гр., які призначено відіслати на „Фонд Рідної Мови замість вінка для поляглих. Ф. Головко, А. Горбач, Псаломщик І. Витв. Свящ. М. Широцький.

 — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Европі 8 зл. поза Европою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник І (без 2 і 3 чисел) 5·00 зл.; річник ІІ ІІІ і IV по 6·00 зл., оправлений по 7·50 зл.; в Европі по 10 зл., поза Европою по 2·35 дол. річник оправлений. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

Відповідальний Редактор *П. Грималo-Сідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві